

Лоуха

**МДТ “ДОНИШКАДАИ ИҚТИСОД ВА САВДОИ
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН дар ш. Хучанд”**

**ТДУ – 336 (575.3)
ТКБ – 63.3 (5Точ)
Р 47**

Бо ҳуқуқи дастнавис

РАҲМАТУЛЛОЕВ АШРАФҶОН УМЕДҶОНОВИЧ

**ЗАХИРАҶОИ ИТТИЛООТӢ ДАР НИЗОМИ ОМИЛҶОИ
РУШДИ МИНТАҚА (дар мисоли вилояти Суғд)**

АВТОРЕФЕРАТИ

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси
08.00.03 - Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ**

Хучанд-2024

Диссертатсия дар кафедраи менеҷмент ва маркетинги МДТ “Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хучанд” иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ:

Ризозода Тура Раббим,

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор,
муовини ректор оид робитаҳои байналмилалӣ
Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати
Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ:

Ҷӯаева Адолат Орифовна,

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори
кафедраи кибернетика иқтисоди рақамии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Нусратзода Муҳаммади Нусрат, номзади
илмҳои иқтисодӣ, дотсент, декани факултети
технологияи иттилоотӣ ва интеллектӣ сунъии
Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди
Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия санаи «7» декабри соли 2024, соати 09⁰⁰ дар маҷлиси шурои диссертатсионии 6D.KOA-013 назди Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға: 735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хучанд, микроноҳияи 17, хонаи 1, бинои таълимии №5, e-mail: ds.tsulbp@mail.ru, телефони котиби илмӣ: (+992)928566665

Бо диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи илмии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон ва тавассути сомонаи <http://ds.tsulbp.tj> шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «_____» _____ соли 2024 тавзеъ шудааст.

Котиби илмии

шурои диссертатсионӣ,

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор

Дадоматов Д.Н.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар даҳсолаи охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар фаъолияти субъектҳои иқтисодӣ ва идоракунии давлатӣ асосҳои ниҳодӣ таъсис дода шудаанд. Роҳбарияти кишвар ба рушди ин соҳа диққати доимӣ медиҳад. Аз ҷумла, ҳанӯз дар соли 2017 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуда буданд, ки “Дар шароити имрӯза, ки илму технология бо суръати кайҳонӣ пеш рафта истодааст, олимони кишварро зарур аст, ки ҷиҳати баланд бардоштани қобилияти рақобати илми ватанӣ корҳои таҳқиқотиву технологиро вусъат бахшанд”¹. Ин дастури Пешвои муаззами миллат ба татбиқи саросари воситаҳои муосири техникаи электронии ҳисоббарор дар ҳама соҳаҳои хоҷагии халқи мамлакат замина гардид.

Ҳуччате, ки зарурати таъсис, татбиқ ва рушди захираҳои иттилоотӣ, низомҳои иттилоотӣ ва истифодаи технологияҳои муосири коммуникатсиониро дар минтақаҳо тасдиқ менамояд, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иттилоот” аз 03.07.2012, № 848 ба ҳисоб меравад.

Тағйироти наवे, ки дигаргуншавии низомҳои иқтисодиро тавсиф мекунанд, талаботи рӯзафзуни инсон ба иттилоот, дастрасӣ ба манбаъҳои нави иттилоот, такмили тарзҳои коркард ва нигоҳ доштани иттилоот боиси он гардиданд, ки захираҳои иттилоотӣ ба омили асосии рушди иқтисодиёти минтақа табдил ёфтанд. Ин ҳолат масъалаи таъминнокии иқтисодиёти минтақаро бо захираҳои босифати иттилоотӣ ва баланд бардоштани самаранокии истифодаи онҳоро ба мадди аввал мебарорад.

Воқеияти муосир аз зарурати таъсис додану ҷорӣ намудани низомҳои иттилоотии самаранок амаликунанда шаҳодат медиҳад, ки ҳамаи захираҳои иттилоотиро дар маҷмуи ягона барои ҳалли вазифаҳои иқтисодии аз ҳама мураккаб муттаҳид мекунад ва самаранокии рушди иттилоотии минтақа ва умуман мамлакатро муайян менамояд.

Низоми ягонаи иттилоотии минтақа ба ҳайси унсури муҳимми сохтори идоракунии мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ метавонад суръатнокӣ, фаврият ва сифати қарорҳои идоракунии қабулшавандаро дар соҳаҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ баланд бардошта, мавқеи бозории минтақаро устувор менамояд.

Нақши захираҳои иттилоотӣ ба сифати яке аз омилҳои калидии таъминкунандаи рушди иқтисодӣ ва фазои инноватсионии мусоид, зарурати таҳлили ҳамачонибаи равандҳоеро, ки дар ин соҳа ба вучуд меоянд, таҳқиқи зуҳуроти нави қаблан мавриди омӯзиш қарор нагирифта ва муаммоҳои таъминнокӣ бо захираҳои иттилоотиро ба миён меорад.

Таъсиси низоми комилёри иттилоотӣ барои дастгирии қабули қарорҳо масъалаи муҳим ба шумор меравад, ки ҳалли он рушди самаранокии иқтисодиёти минтақаро таъмин менамояд. Бо назардошти истифодаи нокифояи технологияҳои иттилоотӣ – коммуникатсионӣ (минбаъд – ТИК), ба таври бояду шояд мавриди баррасӣ қарор нагирифтани мавзуи мазкур ва амалан мавҷуд набудани усулҳои арзёбии самаранокии истифодаи захираҳои

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. - Речаи дастраскунӣ: <http://mfa.tj/> -(Санаи муруҷиат: 21.07. 2022)

иттилоотӣ, мавҷудияти талаботи рӯзафзун ба чунин захираҳои иттилоотӣ, мавзуи тадқиқоти диссертатсионӣ махсусан муҳим арзёбӣ мегардад.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Бахсҳои илмӣ дар самти арзёбӣ ва сатҳи истифодаи захираҳои иттилоотӣ дар асри ХХ оғоз ёфта, то имрӯз идома дорад. Баррасӣ ва таҳқиқи назарияи захираҳои иттилоотӣ бо асарҳои олимони хориҷиву ватании зерин алоқаманд аст: А.Б. Антополский, И.Л. Бачило, А.М. Блюмин, Т.Ф. Ефремова, В.Л. Иноземцев, А.А. Каривоухов, А.Г. Киселев, С.В. Коновченко, К. Маркс, Ф. Энгелс, Л.Р. Магомаева, М.Ф. Мизинцева, Т.И. Николаева, С.И. Ожегов, А.Н. Прокопенко, В.Д. Попов, Н.Ф. Реймерс, Е.Г. Русскова, Ч. Сиглер, Ч.М. Стюарт, А.А. Тсиренова, Л.Х. Саидмуродзода, Т.Р. Ризозода, Т.Н. Назаров, Р.К. Раҳимов, Ш. Раҳимзода ва дигарон.

Моҳият ва мундариҷаи раванди таъмини иттилоотии минтақаҳо, принсипҳо ва механизмҳои идоракунии раванди иттилоотонӣ дар қорҳои илмии мутахассисони варзидаи соҳа, аз ҷумла Д. Белл, С. Голушко, Е. Димченко, С. Исоев, А.А. Мироедов, Й. Масуд, М. Кастелс, В. Першинов, А.Л. Қодирзода, Ғ. Ҷӯрабоев, Б. Шарифзода ва дигарон баррасӣ шудаанд.

Масоили аҳаммияти захираҳои иттилоотӣ дар раванди идоракунии иқтисодӣ, минтақа ва қорхонаҳоро С.И. Ашмарина, А.Б. Антополский, Ю.В. Волкова, М.И. Горбачев, Л.Н. Гановичева, А.А. Личман, Е.Е. Лавришев, В.И. Меденников, Ф. Махлуп, Л.Г. Муратова, С.Г. Салников, Н.Ю. Тухина ва дигарон таҳқиқ намудаанд.

Дар илми иқтисодии ватанӣ то ба қарибӣ масъалаҳои истифодаи захираҳои иттилоотӣ предмети таҳлили муфассалу ҳамачониба қарор нагирифта буданд. Вале, солҳои охир шумораи тадқиқот дар ин самт меафзояд, ки бори дигар муҳимияти таҳқиқи муаммои захираҳои иттилоотиро барои минтақаҳо ва мамлакат нишон медиҳад.

Инчунин асарҳои мавриди баррасӣ бахшидаи олимони ватаниро қайд кардан лозим аст, ки самтҳои гуногунро дар бар мегирад: алалхусус, ҳолати муосир ва хусусиятҳои ташаккули захираҳои иттилоотӣ дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби олими ватанӣ З.М. Бобоев таҳқиқ гардидааст; олими дигар М.А. Қурбонов бошад, масъалаи истифодаи захираҳои иттилоотиро дар таъмини рушди сохторҳои соҳибқорӣ баррасӣ менамояд; олими дигар-Муҳаммадзода П.А., ба масъалаи таъмини амнияти иттилоотӣ ва таҳдидҳои иттилоотӣ тавачҷуҳи махсус зоҳир намудааст; Б.А. Турдибеков бошад муаммоҳои рушди иқтисодиёти рақамро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти омӯзиш қарор додааст; ҳукумати электронӣ ҳамчун ниҳоди нави сиёсӣ иҷтимоии идоракунии давлатӣ дар асарҳои олими ватанӣ А.С. Ниёзов таҳқиқ карда шудааст. Инчунин, аз ҷониби олимони ватанӣ: Ашуров М.М., Алиҷонов Ҷ.А., Алиҷонова С.А., Бозоров Ш.Ш., Бегмуродов С.Ш., Давлатов Р.Ҷ., Исломов Т., Исломов С., Мирзоев Н.Х., Мирсаидов А.Б., Нусратзода М.Н., Раҳимов Ф.С., Раҳмонов Ш.А., Ҳасанова М.И., Шамсов И., Шерматов Р.Б. ва дигарон мавриди таҳқиқ карда шудааст.

Бо вучуди он ки олимони зиёд бахшида ба идоракунии захираҳои иттилоотии минтақаҳо асарҳои сершумор таълиф кардаанд, баъзе самтҳои муҳими таҳқиқот, аз ҷумла масоили ташаккули таъмини иттилоотии сифатноки низомҳои идоракунии давлатӣ, дастрасӣ ва истифодаи захираҳои иттилоотӣ аз тарафи субъектони иқтисодии минтақа ва мақомоти идоракунии давлатӣ

ба таври бояду шояд ҳаллу фасл нашудаанд. То имрӯз моҳияти мафҳумҳои захираҳои иттилоотӣ бо таври кофӣ мушаххас нагардидааст, концепсияи умумии ташаккули низомҳои идоракунии захираҳои иттилоотии минтақа, ки принципҳои таҳияи низоми ягонаи иттилоотро дар бар мегиранд, вучуд надорад ва ғайра.

Муаммоҳои ошкоргардида пойгоҳи таҳқиқоти диссертатсиониро ташкил намудаанд, мубрамияти онро инъикос менамоянд, инчунин дар сатҳи кофӣ коркард нашудани масъалаҳои назариявӣ ва амалиявӣ, ташаккул ва истифодаи захираҳои иттилоотӣ аз ҷониби ҳамаи субъектҳои иқтисодиёт мақсад ва вазифаҳои таҳқиқоти диссертатсиониро дар бар мегиранд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ӯ мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ бо қисмҳои зерини Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 вобастагӣ дорад: Боби 1. Тоҷикистон дар соли 2030: 3.б. 1.1. Биниш, рисолат, ҳадаф ва вазифаҳо; 3.б. 1.3. Сенарияҳои рушд; 3.б. 1.4. Давраҳои амалисозии СМР – 2030. Боби 2. Таҳдидҳо ва имкониятҳо барои рушд: 3.б. 2.1. Таҳдидҳо; 3.б. 2.2. Имкониятҳо. Боби 3. Таҳкими неруи институтсионалии кишвар: 3.б. 3.1. Низоми самарабахши идоракунии давлатӣ; 3.б. 3.2. Рушди минтақаҳо. Боби 4. Рушди сармояи инсонӣ: 3.б. 4.1. Маориф ва илм. Боби 6. Низоми мониторинг ва арзёбӣ. Таҳқиқи диссертатсионӣ инчунин бо ҳуҷҷатҳои зерин алоқаманд аст: Концепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Концепсияи иқтисодиёти рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Барномаи давлатии рушд ва татбиқи технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Таҳқиқоти диссертатсионӣ тибқи нақшаи корҳои илмӣ – таҳқиқотии кафедраи менеҷмент ва маркетинги Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар мавзӯи “Идоракунии стратегияи рушди инноватсионии соҳибкорӣ дар иқтисодиёти рақамӣ: вазъият ва дурнамои рушд” низ иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ инкишоф додани муқаррароти назариявӣ ва коркарди тавсияҳои методӣ амалӣ доир ба ташаккул ва истифодаи самараноки захираҳои иттилоотӣ ҳамчун омили муайянкунандаи рушди иқтисодии минтақа мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ. Барои расидан ба мақсади мазкур дар диссертатсия ҳалли вазифаҳои зерин пешбинӣ гардидааст:

– низомбандӣ намудани моҳияти иқтисодии захираҳои иттилоотӣ ва таснифоти он дар шароити муосир;

– таҳқиқи равияҳои методии арзёбии истифодаи захираҳои иттилоотӣ дар минтақа;

– омӯзиши таҷрибаи хориҷии идоракунии захираҳои иттилоотӣ ва инфрасохтори иттилоотӣ бо мақсади истифодаи он дар идоракунии таъмини иттилоотии минтақаи вилояти Суғд;

– муайян намудани вазъи рушди иқтисодӣ ва истифодаи захираҳои иттилоотӣ дар вилояти Суғд;

– арзёбии сатҳи истифода ва дастрасӣ ба захираҳои иттилоотӣ дар иқтисодиёти вилояти Суғд;

– асоснок намудани муаммоҳои рушди инфрасохторҳои иттилоотӣ дар вилояти Суғд ва омилҳои таъсиррасон ба ҷараёни идоракунии захираҳои иттилоотӣ;

– пешниҳоди самтҳои асосии такмил додани истифодаи захираҳои иттилоотӣ ҳамчун омилҳои рушди иқтисодиёти минтақа.

Объекти таҳқиқот маҷмуаи муносибатҳои иқтисодии алоқаманд ба ҷараёни ташаккулёбӣ ва истифодаи самараноки захираҳои истеҳсолӣ дар иқтисодиёти минтақа ба ҳисоб меравад.

Предмети таҳқиқот ҷараёни истифодаи захираҳои иттилоотӣ баҳри баланд бардоштани рушди иқтисодиёти минтақа мебошад.

Фарзияи таҳқиқот дар эҳтимоли илмии зарурати ташаккул додан ва самаранок истифода бурдани захираҳои иттилоотӣ дар низоми иҷтимоӣ иқтисодии минтақа, ки ба ҳалли масъалаҳои баланд бардоштани сатҳи некӯахлоқии аҳоли, афзоиши шуғли аҳоли дар оянда мусоидат менамояд, ифода меёбад.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро асарҳои бунёдии олимони хориҷӣ ва ватанӣ, ки ба таҳқиқи ташаккул додан ва самаранок истифода бурдани захираҳои иттилоотӣ бахшида шудаанд, Паёмҳои ҳарсолаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки ҷаҳолияти рақамикунони иқтисодиётро дар саросари кишвар, аз ҷумла дар минтақаҳо танзим мекунанд, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иттилоот”, “Дар бораи ҳифзи иттилоот”, барномаҳои давлатии “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” ва концепсияи ҳукумати электронӣ, ки аҳаммияти илмӣ ва амалӣ доранд, ҳамчун дастурҳои барномавӣ ва суҳанрониҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ташкил кардаанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот принципҳои равишҳои низомманд ва таҳлили ниҳодӣ, истифодаи усулҳои қиёсӣ, мантиқӣ–таърихӣ ва усули таснифот ташкил кардаанд. Муқаррароти илмии усулҳои диалектикӣ, маҷмаавӣ–низомманд, инчунин усулҳои оморӣ, иқтисодӣ–математикӣ, шохисӣ, алалхусус, усули пурсиш низ васеъ истифода гардидааст.

Сарчашмаҳои маълумотро додаҳои расмӣ дар бораи тамоюлҳо дар ҷаҳолияти соҳибкорӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, алалхусус шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғд, ки дар нашрияҳои расмии Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд, инчунин маводи ҳисоботи расмии Мақомоти ҳокимияти иҷроияи давлатии вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раёсати минтақавии кумитаи андози ҷумҳурӣ ташкил кардаанд. Дар рафти кор маърузаю ҳисоботи илмӣ, ки аз ҷониби ташкилотҳои байналмилалӣ молиявӣ ва иқтисодӣ интишор карда шудаанд, маводи монографияҳо, мақолаҳои муаллифони ватанию хориҷӣ дар матбуоти даврӣ, мушоҳидаҳо ва ҳисобкуниҳои муаллиф, инчунин додаҳо аз шабакаи Интернет низ мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Пойгоҳи таҳқиқот кафедраи менечмент ва маркетингии Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон дар ш. Хучанд мебошад.

Навгонии илмии таҳқиқот дар рушди назарияи омилҳои истеҳсолот, иқтисодиёти минтақа ва коркарди тавсияҳои илмию амалӣ доир ба ҳалли

муаммоҳои истифодаи самараноки захираҳои иттилоотӣ ҳамчун омили истеҳсолии пешрафти иҷтимоии иқтисодиёти минтақа инъикос меёбад.

Ба қатори унсурҳои асосии навгонӣ натиҷаҳои асосии илмӣ – таҳқиқоти зерин, ки дар рафти тадқиқоти диссертатсионӣ ба даст омадаанд, дохил мешавад:

– мубаддал гаштани захираҳои иттилоотӣ дар шароити рушди муносибатҳои иқтисодии муосир ба омили асосии истеҳсолот асоснок карда шудааст. Дар ин замина ба мафҳуми таҳқиқот тасҳеҳ ворид гардидааст, яъне: “Захираҳои иттилоотӣ – маҷмуаи маводҳо, ахбор, хабарҳои ҳуҷҷатии ҷамъшудаи низомбандигардида, маълумоти илмӣ мебошанд, ки дар ниҳодҳои махсус (китобхона, бойгонӣ, анбори иттилоот) дар шакли навиштаҷот ё ин ки электронӣ нигоҳ дошта, натиҷаи фаъолияти зехнии инсон мебошанд, арзиш ва арзиши истеъмоли доранд ва барои қонён намудани талабот ба иттилоот равона гардидаанд”;

– муайян карда шудааст, ки услубҳои бисёрҷабҳаи гуногуни методӣ оид ба арзёбии сатҳи истифодаи захираҳои иттилоотӣ мавҷуд буда, меёрҳои асосии самаранокии онҳо дар бехтар намудани чараёни идоракунӣ, ташкили меҳнат, истеҳсолот, фаълнокии эҷодии корманд инъикос меёбад. Алгоритми арзёбии истифодаи захираҳои иттилоотӣ дар иқтисодиёти минтақа муайян гардидааст. Тибқи алгоритми мазкур марҳилаҳои зерин муайян карда шудаанд: таъсиси низоми иттилоот; муайянкунии сатҳи дастрасӣ ва истифодабарӣ; вазъи инфрасохторҳои иттилоотӣ; таъминнокӣ бо технологияи иттилоотии рушди иқтисодиёти минтақа;

– таҷрибаи кишварҳои ҷаҳон оид ба идоракунии захираҳои иттилоотӣ низомбандӣ карда шудааст, ки ҷанбаҳои қобили қабул дар иқтисодиёти минтақа муайян гардидаанд. Аз ҷумла, ташаккули шароити мусоид дар бозори захираҳои иттилоотӣ, таъминнокии кибербехатарӣ (ИМА); сармоягузори хориҷӣ (Канада, Ҳиндустон); ҳавасмандсозии таклифот, тартиби сабуки иҷозатномадихӣ (Дания, Финляндия); ҳавасмандгардонии талабот: пешбурди шаклҳои электронии хизматрасониҳои давлатӣ (Британияи Кабир); марказонидани фаъолияти соҳаҳои инфрасохторӣ (Русия); милликунӣ, хизматрасониҳои иттилоотӣ (Бразилия), шарикӣ давлатию хусусӣ (Юнон). Аз таҷрибаи хориҷӣ истифодаи принципҳои зерин низ мувофиқи мақсад аст: ҷалбкунӣ ва таълими IT-кадрҳо; рақамикунӣ; стартапҳои рақамӣ; ҳавасмандкунӣ чараёнҳои инноватсионӣ ва рушди соҳаҳои илмталабиашон баланд;

– вазъи ташаккул ва истифодаи захираҳои иттилоотӣ дар в. Суғд тибқи гурӯҳҳои муайяни нишондиҳандаҳо арзёбӣ карда шудааст. Алалхусус, гурӯҳи индикаторҳои сармояи инсонӣ (донишҷӯёни мактабҳои олий, аспирантон, шуғли аҳолии маълумоти олий дошта, шуғл дар соҳаи илм, харочот барои инноватсия); техникӣ (компютерҳои инфиродӣ, телефонҳо, интернет, хизматрасонии алоқа); институтсионалӣ (қонун, барнома, лоиҳаҳо); иттилоотӣ (китобхонаҳо, пойгоҳи маълумот, нашриёт, сомонаҳо); ташкилӣ (корхонаҳои хизматрасонии иттилоотӣ, ширкатҳои барноманависии компютерӣ, харочоти буҷет ба соҳаи иттилоот ва алоқа). Муайян карда шудааст, ки дар таъминнокии субъектҳои хоҷагидорӣ бо технологияи иттилоотӣ ш. Хучанд, н. Айнӣ, н. Б. Ғафуров мавқеи пешқадам доранд; дар ин

самт дар н. Кухистони Мастчоҳ, н. Ҷ. Расулов, н. Зафаробод, ш. Истиклол қафомонии назаррас ба мушоҳида мерасад;

– муаммоҳои боздорандаи таъмини самаранокии захираҳои иттилоотӣ дар фаъолияти корхонаҳои вилояти Суғд муайян карда шудаанд. Алалхусус, норасоии воситаҳои пулӣ барои ҷалби техника ва технологияи муосир, нокифоягии иттилоот оид ба дастовардҳои арзишноки илмӣ, душвории дастрасӣ ба шабакаи Интернет (аз рӯи нарх), номувофиқатии донишу малакаи кор бо IT–технологияҳо дар бештари корхонаҳо. Исбот гардидааст, ки барои иҷрои ҳадафҳои ҳукумати электронӣ дар шаҳру ноҳияҳои вилоят, сомонаҳои расмӣ фаъол гардидааст. Дар ин самт новобаста аз муваффақиятҳо норасоӣҳо низ мушоҳида мегардад, аз ҷумла механизми сусти пешниҳоди иттилоот, сатҳи нокифояи ҷаззобияти сомона ва ғайра, ки минбаъд бояд ислоҳи худро ёбанд;

– асоснок карда шудааст, ки дар иқтисодиёти вилояти Суғд унсурҳои асосии инфрасохтори иттилоотӣ эҳё гардидаанд, вале то ҳол омилҳои ба рушди он мамониаткунанда мавҷуданд. Аз ҷумла: омилҳои ниҳодӣ (гаронии андоз дар бахши хизматрасонии иттилоотӣ, норасоӣҳо дар қонунгузорӣ оид ба рушди IT, набудани барномаи рушди инфрасохтори иттилоотӣ дар шаҳру ноҳияҳои в. Суғд); омилҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ (нокифоягии даромади аҳоли, сатҳи шуғлноқӣ, надониستاني забонҳои хориҷӣ); омилҳои табиӣ–ҷуғрофӣ (набудани роҳҳои баҳрӣ, сатҳи баланди сейсмикӣ); омили кадрӣ (норасоии кадрҳои IT); омили молиявӣ (маҳдудияти имкониятҳои молиявии корхонаҳои ватанӣ);

– модели таъсиррасонии захираҳои иттилоотӣ ба сатҳи рушди иқтисодиёти в. Суғд таҳия ва пешниҳод гардидааст. Дар асоси он исбот карда шудааст, ки дар рушди иқтисодиёти минтақа омили инсонӣ нақши доминантӣ дорад, саҳми захираҳои иттилоотӣ бошад дар шароити муосир назаррас нест. Самтҳои тақмили механизмҳои таъминоти иттилоотии рушди минтақа, аз ҷумла таъсиси: фонди захираи иттилоотии “Муҳити корӣ”, маркази иттилоотӣ – машваратӣ дар назди Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Суғд, коркард ва пешниҳод карда шудааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Асоснок намудани нақши захираҳои иттилоотӣ дар концепсияҳои рушди иқтисодиёти муосир ва ворид намудани тасҳеҳ ба предмети таҳқиқот;

2. Исбот намудани мавҷудияти усулҳои гуногуни арзёбии истифодаи захираҳои иттилоотӣ ва муайян кардани тартиби ҳисоби он;

3. Таҳқиқи таҷрибаи хориҷӣ оид ба идораи захираҳои иттилоотӣ ва муайян намудани самтҳои татбиқи он дар иқтисодиёти минтақа;

4. Арзёбии вазъи ташаккул ва истифодаи захираҳои иттилоотӣ дар в. Суғд аз рӯи нишондиҳандаҳои самтҳои мушаххас ва муайян намудани мавқеи шаҳру ноҳияҳои в. Суғд;

5. Асоснок намудани муаммоҳои истифодаи захираҳои иттилоотӣ дар корхона ва раддабандии баъзе сомонаҳои интернетӣ тибқи меъёри воридшавӣ дар в. Суғд;

6. Муайян намудани нақшу аҳаммияти инфрасохтори иттилоотӣ дар рушди иқтисодиёт ва омилҳои таъсиррасон ба он дар в. Суғд;

7. Коркард ва пешниҳод намудани самтҳои тақмили механизмҳои таъминоти иттилоотии рушди иқтисодиёти в. Суғд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он инъикос меёбад, ки тавсияҳои илмӣ дар диссертатсия пешниҳодгардидаро дар чараёни тақмил додани идоракунии захираҳои иттилоотӣ, коркарди барномаҳои махсуси рушди иқтисодиёти минтақа, ки аз ҷониби Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Суғд, Раёсати минтақавии рушди иқтисод ва савдои вилояти Суғд пешниҳод мегардад, истифода намудан мувофиқи мақсад аст. Натиҷаҳои алоҳидаи таҳқиқотро дар мактабҳои олии дар чараёни таълими фанҳои иқтисодиёти минтақа, иқтисодиёти корхона, микроиқтисодиёт, иқтисодиёти соҳаҳо, инчунин дар ташкил ва гузаронидани курсҳои махсуси таълимӣ истифода бурдан мумкин аст.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот дар ҳадафмандии равишҳои дар он истифодашуда, услубҳо, маълумот аз сарчашмаҳои расмӣ, аз ҷумла додаҳои Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи андозии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин ҳуҷжатҳои тасдиқкунандаи ташкилотҳои дахлдори ваколатдор оид ба татбиқи хулосаю тақлифҳои дар таҳқиқот ироа шуда зоҳир мегардад.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти илмӣ бо Шиносномаи тахассусии тасдиқнамудаи КОА–и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақа ва ҳудудӣ мутобиқат мекунад: Банди 1. Инкишофи назарияҳои иқтисодиёти ҳудудӣ ва минтақавӣ; методҳо ва фишангҳои таҳқиқотҳои иқтисодии ҳудудӣ; проблемаҳои андозагирии иқтисодии минтақавӣ; эконометрикаи ҳудудӣ; ташҳиси системавии муаммоҳо ва ҳолатҳои минтақавӣ; Банди 2. Тақсимои ҳудудии захираҳои иқтисодӣ; ҷанбаҳои назариявӣ, методӣ ва амалии ҷойгиркунии корхонаҳо, фирмаҳои тиҷорати хурд ва миёна, кластерҳои иқтисодӣ, корхонаҳои бахши ҷамъиятӣ, хоҷагиҳои хонаводагӣ; Банди 6. Иқтисодиёти ҳудудӣ. Вижагиҳои ҳудудии таъсисёбии низоми инноватсионии миллӣ. Проблемаҳои ташаккулёбии зернизомҳои инноватсионии минтақавӣ. Лоихаҳои инвеститсионии минтақавӣ: мақсад, объектҳо, захираҳо ва самаранокӣ. Банди 14. Идоракунии иқтисодиёти минтақавӣ. Шаклҳо ва механизмҳои ҳамкориҳои мақомоти марказӣ ва маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, сохторҳои тиҷоратӣ ва сохторҳои ҷомеаи шахрвандӣ. Вазифаҳо ва механизмҳои идоракунии. Асосноккунии методӣ ва коркарди анғораҳои ташкилӣ ва механизмҳои идоракунии иқтисодиёти минтақаҳо; арзёбии самаранокии онҳо.

Саҳми шахсии докталаби дарачаи илмӣ. Саҳми фардии муҳаққиқ дар иштироки бевосита дар интиҳоб ва асосноккунии мубрамияти таҳқиқот, ҷамъовариҳои мавод дар заминаи мавзӯ, таҳлилу натиҷагирӣ ва низомбандӣ намудани онҳо зоҳир мегардад. Иҷрои вазифаҳои гузошташуда, омода намудан ва нашри мақолаҳои илмӣ аз ҷониби унвонҷӯ мустақилона ба анҷом расонида шудааст. Унвонҷӯ дар конференсияҳои байналхалқӣ, ҷумҳуриявӣ, вилоятӣ ва умумидонишгоҳӣ оид ба мавзӯи диссертатсионӣ маърузаҳо ироа кардааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Муқаррароти асосии диссертатсия дар конференсияҳои илмӣ–назариявӣ ва илмӣ–амалӣ, аз ҷумла конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ–амалии бахшида ба эълон шудани солҳои 2020–2040 ҳамчун “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” дар ДИС ДДТТ (Хучанд, 2021), конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ–амалӣ таҳти унвони “Эмомалӣ Раҳмон: эҳёи худшиносӣ ва эъмори давлатдорӣ”, бахшида ба Рӯзи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 30–солагии Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ДИС ДДТТ (Хучанд, 2022), конференсияи байналмилалии илмӣ–амалии “Рушди устувори иқтисодиёти рақамӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ: муаммоҳо, тамоюл ва таҷрибаи ҷаҳонӣ” дар ДИС ДДТТ (Хучанд, 2022), конференсияи байналмилалии илмӣ–амалии “Татбиқи сиёсати мусоидат ба содирот ва воридотивазкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ” дар Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон (Душанбе, 2023), конференсияи байналмилалии илмӣ–амалӣ таҳти унвони “Афзалиятҳои стратегияи рушди иқтисоди миллӣ дар шароити гузариш ба иқтисоди индустриалӣ – инноватсионӣ” дар Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон (Душанбе, 2024), конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ–амалӣ таҳти унвони “Сарватҳои табиии Тоҷикистон: таҳқиқотҳои геологӣ, вазъи кунунӣ ва дурнамои истифодабарии он” дар Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б. Фафуров (Хучанд, 2024), инчунин дар дигар конференсияҳои байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ, минтақавӣ ва конференсияҳои илмӣ–амалии ҳарсолаи апрелии профессору омӯзгорони ДИС ДДТТ ироа гардидааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Мундариҷаи асосии диссертатсия дар 11 мақола бо ҳаҷми умумии 3,5 ҷ.ҷ., аз ҷумла 3 мақолаи илмӣ, ки дар маҷаллаҳои тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд, инъикос гардидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва пешниҳодот, рӯйхати адабиёти истифодашуда, ки 176 номгӯйро дар бар мегирад, таркиб ёфтааст. Матни қор 169 саҳифаи ҷопи компютери ро ташкил карда, 26 расм ва 15 ҷадвалро фаро гирифтааст.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар боби аввал - “Ҷанбаҳои назариявӣ – методии таҳқиқи захираҳои иттилоотии минтақа” - мундариҷаи илмӣ ва таснифи равишҳои методии арзёбии истифода ва таҷрибаи хориҷии идоракунии захираҳои иттилоотӣ дар рушди иқтисодиёти минтақа баррасӣ гардидаанд.

Аҳаммият ва арзиши захираҳои иттилоотӣ дар замони муосир, яъне дар шароити, ки технологияҳои иттилоотӣ бо суръати қайҳонӣ такомул ва рушд ёфта истодаанд, беш аз пеш меафзояд. Барои исботи ин иддао мулоҳизаҳои баъзе олимони меорем. Дорандаи ҷоизаи Нобелӣ Ҷ.Стиглер бо таассуф қайд кардааст: “Олимони донишгоҳҳо бояд дарк намоянд, ки иттилоот алҳол захираи арзишии худро пурра инъикос накардааст. Дониш ҳукмронӣ аст, ҳарчанд алҳол иттилоот дар сохтори бинои иқтисодӣ ҳиссаи хеле ночизро ташкил мекунад”². Иқтисоддони хориҷӣ иттилоотро ҳамчун

² Stigler, G. The Economics of Information // Journal of Political Economy, 1961, vol.69, No 3, p. 213.

захира мавриди таҳқиқ қарор дода, аҳаммияти онро сазовор арзёбӣ намудаанд. Аз ҷумла, Д. Белл қайд кардааст: “Илму дониш ва иттилоот ба захираҳои стратегӣ мубаддал гашта, ба ҳайси агенти гузариш ба ҷамъияти пасоиндустриалӣ мебошад”³. Дар охири асри XX иқтисоддони машҳури амрикоӣ Т. Стюарт иттилоотро ҳамчун захираи ғайриодӣ баррасӣ намуда, қайд кардааст: “Иттилоот ва илму дониш аз дигар намуди захираҳо аз ҷумла, аз захираҳои табиӣ, пулӣ, меҳнатӣ ва техникӣ куллан фарқ мекунад. Иқтисоддонон онҳоро “неъматӣ ҷамъиятӣ” меҳисобанд, ба он маъно, ки дар натиҷаи истифода онҳо хоҳиш намеёбанд, баръакс зиёд мешаванд ва ҷудонашаванда мебошанд, яъне он ҳаҷми илму донише, ки ман қаблан аз худ карда будам, имкон медиҳад, ки дар оянда аз он зиёд илму донишро қабул кунам”⁴.

Ибораи “захираи иттилоотӣ” бо таври хеле васеъ ҳам дар нашрияҳои илмӣ ва ҳам дар қонунгузориҳои, ки фаъолиятро дар соҳаҳои иттилоотӣ танзим мекунанд, истифода бурда мешавад. То ба имрӯз оид ба мафҳуми захираи иттилоотӣ дар илми иқтисодӣ ақидаҳои хеле гуногун мавҷуданд. Дар поён нуктаи назари баъзе олимони мавриди баррасӣ қарор медиҳем. Масалан, олими рус П.А. Румянтсев чунин ибрази ақида намудааст: “Иттилоот чунин намуди захира мебошад, ки дар шакли ғоя, модел, намунаҳои техника ва технологияҳои нав, намунаи маҳсулоти нав, шакли ташкили хоҷагидорӣ буда, сарчашмаи тағйироти технологӣ, муҳаррики пешравиӣ ҷамъиятӣ, манбаи азнавсозии истехсолот барои қонеъ намудани талаботи муосир ва ташаккули талаботи нав мебошад”⁵. Чунин ақидаҳои гуногунро бемаҳдуд овардан мумкин аст, вале қайдгардида нуктаҳо мавҷудияти бинишҳои гуногунро инъикос менамояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қонуни махсус оид ба иттилоот қабул карда шудааст, ки тибқи он моҳияти захираҳои иттилоотӣ чунин муайян карда шудааст: “Захираҳои иттилоотӣ асноди алоҳида, ҳаҷми ҷудогонаи аснод ва ҳаҷми аснод дар низоми иттилоотӣ (китобхонаҳо, бойғониҳо, фондҳо, маҳзанҳои иттилоотӣ ва дигар низомҳои иттилоотӣ) мебошад”⁶.

Дар солҳои соҳибистиклолӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қатори дигар кишварҳои ҷаҳон рушд ба сӯи гузаштан ба иқтисодиёти индустриалии инноватсионӣ дорад, олимони ватанӣ оид ба аҳамият, моҳият ва зарурати самаранок идоракунии захираҳои иттилоотӣ таҳқиқотҳои ҷолиби диққат гузаронида шудааст. Баъзе нуктаи назари олимони ватанӣ оид ба мафҳум ва нақши захираҳои иттилоотӣ дар ҷадвали поёни гирд оварда шудааст.

³ Белл, Д. Социальные рамки информационного общества [Текст] / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – С. 300–340.

⁴ Стюарт, Т. Интеллектуальный капитал / Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология [Текст] / Т. Стюарт // под ред. В.Л. Иноземцев. – М.: Academic, 1999. – С. 388.

⁵ Румянтцев, А. Предмет и задачи “информационной экономики” [Текст] / А. Румянтцев // Российский экономический журнал. – 1997. – № 3. – С. 89.

⁶ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03 июли соли 2012 “Дар бораи иттилоот” [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2012. - № 848.

Чадвали 1. – Ақидаҳои олимони ватанӣ оид ба мафҳуми “Захираҳои иттилоотӣ”

<p>Мафҳум (Муаллиф)</p>
<p>“Дар шароити муосир аҳамияти истифодаи иттилоот ва хизматрасонии иттилоотӣ дар фаъолияти соҳибкорӣ меафзояд. Имрӯз иттилоот муҳимтарин манбаи иқтисодӣ мебошад, ки бидуни он фаъолияти муваффақи мақсаднок дар муҳити рақобат ғайриимкон аст.” (Сарчашма: Курбонов М.А., Буриев Б. М. Экономическая эффективность информационных услуг в предпринимательстве. // Паёми ДМТ. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе: СИНО, 2013. - №2/3(111). -С. 226-229.)</p>
<p>“Захираҳои иттилоотӣ дар шароити гузариш ба иқтисоди рақамӣ ҳамчун захираи асосӣ дар истеҳсолот, тақсимот, мубодила ва истеъмолати молу хизматрасониҳо тавсиф дода мешаванд.” (Сарчашма: Ризокулов Т.Р., Шамсов И. Предпосылки перехода к цифровой экономике и ее влияние на отечественный рынок труда// Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе: МТНПЧТ, 2019. – №3 (66). -С. 33-42.)</p>
<p>“Захираҳои иттилоотӣ ин ҳуҷҷатҳо ва массивҳои алоҳида, инчунин дар системаи иттилоотӣ (дар китобхонаҳо, архивҳо, фондҳо, бонки маълумотҳо ва ғайра) мебошанд. Ба ибораи дигар, захираҳои иттилоотии ҷамъият, ин иттилооти хусусияти гуногундошта, дар шакли ҳуҷҷатҳо, базаи маълумотҳо ва базаи донишҳо таҷассумёфта мебошад.” (Сарчашма: Шамсов И.С., Мирзоев Н.Х., Шерматов Р.Б. /Муаммоҳои идоракунии корхонаҳо дар шароити иқтисоди рақамӣ/ Паёми - ДМТ. - 2024. №4. Қ.1. –14с.)</p>
<p>“... захираҳои иттилоотӣ яке аз унсурҳои ҳатмӣ барои амалӣ намудани ҳама гуна фаъолияти инсон мебошанд: истеҳсол, идоракунии, таҳқиқоти илмӣ, тарҳрезии техника ва технологияи нав, тайёрӣ ва бозомӯзии кадрҳо.” (Сарчашма: Давлатов Р.Дж. О роли информационных технологий в автоматизации управления предприятием. / Паёми ДМТ. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе: СИНО, 2013. - №2/6(111). -С. 265-269.)</p>
<p>“Захираи иттилоотӣ ҳамчун захираи нави иқтисодӣ дар донишҳои муайян инъикос ёфтаанд. Дониш бо мафҳуми нави худ маънои қувваи ғоибанок, воситаҳои дастраскунии натиҷаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодиро дорад.” (Сарчашма: Алиҷонов Ҷ.А., Алиҷонова С.А., Раҳмонов Ш.А. Макроиқтисодиёт: мафҳумҳои асосӣ, тестҳо ва масъалаҳо. – Душанбе: ҚДММ “Сухани Қудрат”, 2011. – 280 с.)</p>
<p>“Захираҳои иттилоотии ҷамъият, ин иттилооти хусусияти гуногундошта, дар шакли ҳуҷҷатҳо, базаи маълумотҳо ва базаи донишҳо таҷассумёфта мебошад.” (Сарчашма: Шамсов И.С., Мирзоев Н.Х., Шерматов Р.Б. /Муаммоҳои идоракунии корхонаҳо дар шароити иқтисоди рақамӣ / Паёми ДМТ. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - 2024. - №4. Қ.1. – С. 14)</p>
<p>“Захираҳои иттилоотӣ, ки дар худ амалиёти ҷамъкунӣ, нигоҳдорӣ ва коркарди иттилоотро дарбар мегирад, дар замони ҳозира яке аз вазифаи алоҳидаи идоракунии аст, ки иттилооти дохилӣ ва берунӣ низ ба зиммаи он гузошта шудааст.” (Сарчашма: Раҳимов Ф.С. Система ва технологияи иттилоотӣ дар иқтисодиёт. – Душанбе, 2018. – 280 с.)</p>
<p>“Идоракунии захираҳои иттилоотӣ, ки ташкили маълумот ва идоракунии равандҳои коркарди онҳоро дар бар мегирад, бештар ба вазифаи ҷудоғонаи идоракунии табдил меёбад.” (Сарчашма: Ҳасанова М.И. Захираи иттилоотӣ - асоси иттилоотони фаъолияти иқтисодӣ // Маводи конфронси байналмилалӣ “Таъмини рушди устувор ва рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ”. –Хучанд; ДДХБСТ “Дабир”. -2020. – 449 с.)</p>
<p>“Иттилоот гуфта, ба мафҳуми томаш тамоми маълумотҳо дар хусуси шахсони ҷудоғона, ашёҳо, амвол, фактҳо, ҳодисаву воқеаҳо ва равандҳои гуногун новобаста ба шакли зуҳурёфта ва манзуршудааш фаҳмида мешавад.” (Сарчашма: Қодиров А.Л. Асосҳои фаъолияти тиҷоратӣ. – Хучанд: ҚММ “Хуросон”, - 2002. – 220 с.)</p>
<p>“Иттилоот, маълумоте, ки барои таҳлил ва пешгӯии вазъи иқтисодиёти бозор ба кор бурда мешавад. Ҳар як ширкат ба захираи иттилоот оид ба арза ва тақозо, сарчашмаи даромад, оид ба мавзее, ки ба нархи баланд фурӯхта, ба нархи арзон харид кардан мумкин аст, эҳтиёҷ дорад.” (Сарчашма: Исломов Т., Исломов С. Назарияи иқтисодӣ. – Душанбе; “Ирфон”, –2013. – 159 с.)</p>

“Дар айни замон бо таъсиси шабакаҳои миллии ва ҷаҳонии иттилоот, интиқоли додаҳо бозори захираҳои иттилоотиро васеъ мегардад. Суръати ин равандҳо бо афзоиши захираҳои иттилоотӣ ва хизматрасонии иттилоотиро ба кулلى бехтар намуд.” (Сарчаиша: Бобоев З.М. *Современное состояние и особенности формирования информационных ресурсов в экономике Республики Таджикистан // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» Том 9, №6 (2017) <https://naukovedenie.ru>*)

“Захираҳои иттилоот - шабакаи компютерӣ, компютерҳои захиравӣ, сервер (сервери файлҳо, апликацияҳо, коммуникация, почта, факсҳо, Web), истгоҳҳои корӣ (доимӣ ва кучонидашаванда), таъминоти барномавӣ, васли дохилӣ ва берунии шабакаҳои компютерӣ ва коммуникасионӣ, ки дастбӣ ба онҳо мустаким ва ё ғайри мустаким аст, ҳамчунин иттилооте, ки системаи иттилоотии мақомоти гумрук сабт мекунад, ё коркард мекунад.” (Сарчаиша: Чалолов Н.М. *Феҳристи мафҳумҳои асосӣ дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ / Хуҷанд, 2013.*)

“Захираҳои иттилоотӣ яке аз воситаҳои асосии такмилдиҳии дониш мебошанд. Технологияҳои мобилӣ имкон медиҳанд, то дар вақти дилхоҳ, дар ҳама ҷо ба энциклопедияҳо, луғатҳо, маълумотнома, ВАО ва дигар манбаъҳои иттилоотӣ дастрасӣ пайдо намоем.” (Сарчаиша: Саидов, И.М. *Асосҳои амсиласозии риёзӣ / И.М. Саидов. – Душанбе: Мехроҷ-граф, 2020. –152с.*)

Таҳияи муаллиф

Дар асоси таҳлили боло, моҳияти мафҳуми “захираҳои иттилоотӣ” пешниҳод карда шудааст: “Захираҳои иттилоотӣ – маҷмуаи маводҳо, ахбор, хабарҳои ҳуҷҷатии чамъшудаи низомбандигардида, маълумоти илмӣ мебошанд, ки дар ниҳодҳои махсус (китобхона, бойгонӣ, анбори иттилоот) дар шакли навиштаҷот ё ин ки электронӣ нигоҳ дошта, натиҷаи фаъолияти зеҳнии инсон мебошанд, арзиш ва арзиши истеъмоли доранд ва барои қонеъ намудани талабот ба иттилоот равона гардидаанд”. Хусусиятҳои хоси захираҳои иттилоотӣ муаллиф карда шудаанд: иттилоот ҳамчун объект, моликият; дороии ғайримоддӣ; сармоя; бемаҳдуд зиёдшаванда.

Дар илми иқтисодӣ услубҳои арзёбии вазъи истифодаи захираҳои иттилоотӣ хеле зиёд мебошанд. Дар яке аз онҳо нишондиҳандаҳои арзёбӣ ба панҷ гурӯҳ ҷудо карда шудааст: “1) нишондиҳандаҳои марбут бо истифодаи захираҳои иттилоотӣ; 2) нишондиҳандаҳои марбут бо бехтар намудани ҷараёни идоракунии; 3) нишондиҳандаҳои марбут бо бехтар намудани ташкили ҷараёни меҳнат; 4) нишондиҳандаҳои марбут бо бехтар намудани ҷараёни истеҳсолот; 5) нишондиҳандаҳои марбут бо баланд бардоштани фаъолнокии эҷодии корманд”⁷.

Стандартҳои муосири идоракунии сифати иттилоот ISO 9001 мутобиқати захираҳои иттилоотиро ба шартҳо ва талаботи муайян пешбинӣ менамоянд. Моҳияти талаботи мазкур чунин аст: дастрасӣ; муҳиммият; мутобиқат; мувофиқат; мунтазамӣ; пуррагӣ; созандагӣ.

Барои гузаронидани арзёбии сатҳи истифодабарӣ ва дастрасии захираҳои иттилоотӣ ба субъектҳои иқтисодии минтақа усули пурсиш низ васеъ истифода мешавад, ки дар он: контент – таҳлили захираҳои иттилоотӣ, мундариҷаи онҳо; - арзёбии иттилооти гирдоварда (бо ҳолгузаронӣ) ва таҳлили муқоисавӣ амалӣ мегардад.

⁷ Капустенко, И.С., Прошкина В.И. Прошкина В.И. Основы оценки качества информационных ресурсов промышленного предприятия [Текст] / И.С. Капустенко, В.И. Прошкина // Международный студенческий научный вестник. – 2015. – №4 – 1. – С. 48–49.

Дар самти идора намудани захираҳои иттилоотӣ омӯзиши таҷрибаи хориҷӣ мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Ба мухталифӣ сатҳи рушд нигоҳ накарда, мамлакатҳои ҷаҳон, ки дар самти самаранок истифодабарии захираҳои иттилоотӣ хело муваффақ аст, дар сиёсати худ ба чунин равияҳо бештар таваҷҷуҳ медиҳад. Аз ҷумла: ҷалбкунӣ, таълим ва нигоҳдории ИТ – кадрҳо; рушди стартапҳои рақамӣ; раванди ҳамоҳангсохтаи инноватсионӣ; донишгоҳҳо, соҳибкорон ва вазоратҳои масъули ба рушди рақамӣ. Таҳлили мавқеаҳои мазкур нишон медиҳад, ки ҷузъи таҳсил (таълим) яке аз унсурҳои калидии ин раванд ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, ҳангоми ташаккули иқтисодии рақамӣ дар ҷумҳурӣ ин таҷрибаи хориҷӣ метавонад самараовар гардад.

Дар боби дувум - “Ҳолат, хусусият ва истифодаи захираҳои иттилоотӣ дар вилояти Суғд” – вазъи истифода, арзёбии сатҳи истифода, дастрас ва инфрасохтори иттилоотӣ дар иқтисодии вилояти Суғд баррасӣ гардидааст.

Дар иқтисодии муосир захираи иттилоотӣ ба нишондиҳандаи асосии рушди фаъолияти субъектҳои иқтисодӣ мубаддал мегардад, бинобар ин таъмини иқтисодии минтақа бо захираҳои босифати иттилоотӣ, инчунин баланд бардоштани самаранокии истифодаи онҳо ба мадди аввал мебарояд. Арзёбии вазъи захираҳои иттилоотӣ хеле душвор аст, зеро омилҳои ба он таъсиррасон зиёд ва гуногун мебошанд. Дар ин самт методикаи олими рус Ю.В. Волкова дар арзёбии захираҳои иттилоотии минтақа, ки аз панҷ гурӯҳи нишондиҳандаҳо иборат аст, истифода бурда шудааст. Онҳо: нишондиҳандаи рушди пойгоҳи кадрӣ; техникӣ; институтсионалӣ; иттилоотӣ; ташкилӣ.⁸

Сараввал, нишондодҳои рушди пойгоҳи кадрӣ баррасӣ карда шудааст (ҷадвали 2).

Ҷадвали 2. – Нишондодҳои рушди омилҳои инсонӣ дар самти арзёбии захираҳои иттилоотӣ дар вилояти Суғд

Номгӯи нишондодҳо	Меъёри ченак	Солҳо				
		2018	2019	2020	2021	2022
Шумораи умумии аҳоли	ҳаз.наф	2658,4	2707,3	2783,0	2823,9	2870,0
Донишҷӯёни мактаби олии	ҳаз.наф	43,1	47,5	48,4	47,7	46,5
Ҳиссаи донишҷӯёни мактаби олии дар 1000 нафар аҳоли	нафар	16,21	17,55	17,39	16,89	16,20
Хатмкунандагони аспирантура, докторантура, PhD	нафар	121	97	76	65	61
Ҳиссаи аспирантон, докторантон дар 1000 нафар аҳоли	Нафар	0,045	0,035	0,027	0,023	0,021
Шумораи аҳолии машғул	ҳаз.наф	807,7	820,1	845,0	882,8	885,1
Шумораи бекорон	нафар	8118	8940	7906	7823	7050
Шахсонии бекори маълумоти олии дошта	нафар	1232	1436	831	1178	823

⁸ Волкова, Ю.В. Методические подходы к оценке информационных ресурсов промышленных предприятий [Текст] / Ю.В. Волкова // Вестник СамГУ. 2010. – № 7 (81). – С.26 – 28.

Ҳиссаи бекорони дорои маълумоти олий нисбат ба шумораи умумии бекорон	%	15,2	16,1	10,5	15,1	11,7
Шуғл дар соҳаи маориф ва илм	ҳаз.наф	71,3	73,2	73,6	75,1	73,0
Ҳиссаи шуғл дар соҳаи маориф ва илм дар шуғли умум	%	8,83	8,93	8,71	8,51	8,25

Муаллиф дар асоси сарчашмаи зерин ҳисоб кардааст: Омори солонаи вилояти Суғд. – Хучанд: Сарраёсати Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд, 2023. – С.75, С.73, С.79 – 100.

Шумораи умумии аҳолии нисбат ба солҳои пеш мунтазам зиёд шуда бошад ҳам, шумораи донишҷӯён, аспирантон ва докторантони PhD хело кам аст ва тамоюли ноустувор дорад. Теъдоди нокифояи онҳо метавонад яке аз сабабҳои асосии норасоӣ дар тайёр кардани сармояи инсонӣ бошад. Ҳолати мазкур бевосита ба чараёни ташаккули захираҳои иттилоотӣ таъсири худро дорад. Алҳол ҳиссаи аспирантон ва докторантони PhD дар ҳазор нафар аҳолии вилоят ба нишондоди 0,021 баробар мебошад, ин маъно ба панҷ ҳазор аҳолии вилоят як аспирант ва як докторант рост омаданро дорад.

Оид ба нишондиҳандаҳои пойгоҳи техникӣ дар самти арзёбии захираҳои иттилоотӣ дар вилояти Суғд қайд кардан зарур аст, ки теъдоди компютерҳои фардӣ тамоюли рушд дорад, ки чараёни мусбӣ аст. Зеро заминаҳои моддӣ – техникӣ дар нигоҳ доштан ва идора намудани захираҳои иттилоотӣ заминаи асосӣ мебошад. Вале агар ин зиёдшавӣ бо нишондиҳандаҳои муқоисавӣ баррасӣ карда шавад, вазъият на он қадар қонеъкунанда мебошад. Масалан, агар соли 2018 шартан ба ҳар корхонаи саноатӣ 10,57 воҳид, соли 2019 – 10,71 воҳид компютери фардӣ рост омада бошад, соли 2022 ин нишондиҳанда 9,2 воҳидро ташкил кардааст, яъне нисбат ба солҳои қабл коҳиш ёфтааст. Нишондиҳандаи дигари пойгоҳи иттилоотӣ ҳиссаи пайваस्तшавӣ ба шабакаи интернет мебошад, ки он қадар ҳам зиёд нест, яъне ҳамагӣ 45 – 46% мебошад. Аз ин ҷо хулоса кардан мумкин аст, ки иқтидори техникӣ коркарди иттилоот пурра истифода бурда нашуда истодааст.

Дар самти нишондиҳандаҳои техникӣ захираҳои иттилоотӣ таъминнокии корхонаҳои шахру ноҳияҳои вилояти Суғдро бо компютерҳои фардӣ дар низ баррасӣ намудан мумкин аст.

Ҷадвали 3. – Таъминнокии кормандони ташкилоту корхонаҳои шахру ноҳияҳои вилояти Суғд бо компютерҳои инфиродӣ

Номгӯи шахру ноҳияҳо	Солҳо							
	2016		2018		2020		2022	
	адад	%	адад	%	адад	%	адад	%
Хучанд	1685	26,55	1775	25,22	1839	23,89	1913	23,97
Исфара	66	1,04	73	1,04	89	1,16	92	1,15
Истаравшан	218	3,43	231	3,28	280	3,64	285	3,57
Конибодом	264	4,16	352	5,00	382	4,96	393	4,92
Гулистон	130	2,05	140	1,99	156	2,03	170	2,13
Панҷакент	420	6,62	450	6,39	477	6,20	519	6,50

Истиқлол	36	0,57	40	0,57	43	0,56	46	0,58
Бӯстон	183	2,88	213	3,03	270	3,51	306	3,83
Айнӣ	1157	18,23	1215	17,27	1275	16,56	1339	16,78
Ашт	91	1,43	127	1,80	139	1,81	146	1,83
Деваштич	285	4,49	330	4,69	391	5,08	403	5,05
Бобочон Ғафуров	895	14,10	1035	14,71	1144	14,86	1114	13,96
Зафаробод	13	0,20	18	0,26	32	0,42	33	0,41
Мастчоҳ	227	3,58	290	4,12	380	4,94	391	4,90
Спитамен	252	3,97	258	3,67	270	3,51	283	3,55
Ҷаббор Расулов	25	0,39	26	0,37	27	0,35	28	0,35
Шахристон	393	6,19	456	6,48	494	6,42	509	6,38
Кӯҳистони Мастчоҳ	7	0,11	8	0,11	10	0,13	10	0,13
Ҷамағӣ дар вилоят	6347	100	7037	100	7698	100	7981	100

Муаллиф дар асоси сарчашмаи зерин ҳисоб кардааст: Ҳисоботи Шӯъбаи нақлиёт ва коммуникатсияи Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Суғд (аз маводҳои аввалин); Ҳисоботи ТИК, форми №1, 18 шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғд; Омори солони вилояти Суғд.

Дар байни шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғд аз рӯи нишондиҳандаи таъминнокии кормандони ташкилоту корхонаҳо бо компютери фардӣ ҷои аввалро шаҳри Хучанд, дуҷум н. Айнӣ, сеҷум н. Б.Ғафуров ишғол менамоянд. Дар масъалаи таъминнокии ташкилоту корхонаҳо бо компютерҳои инфиродӣ шаҳру ноҳияҳои зерин қафмондаанд: н. Кӯҳистони Мастчоҳ, н. Ҷ. Расулов, н. Зафаробод ва ш. Истиқлол. Умуман дар ин масъала ҳамаи шаҳру ноҳияҳо бояд фаъол бошанд, зеро мавҷудияти технологияи иттилоотии муосир дар ташаккул ва идора намудани захираҳои иттилоотӣ мавқеи авалиндарача дорад.

Дар шароити муосир амалӣ гардонидани ҳар як фаъолият аз бисёр ҷиҳат аз мавҷудияти пойгоҳи ҳуқуқии меъёрӣ вобаста аст, ки онҳоро нишондодаҳои заминаи институтсионалӣ оид ба идораи захираҳои иттилоотӣ меноманд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт зеринҳоро бояд алоҳида таъкид кард, ки пойгоҳи асосии идораи захираҳои иттилоотӣ мебошад. Онҳо: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иттилоот”, Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Қоидаҳои ягона барои сомонаҳои расмӣ вазорату идораҳо, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот дар шабакаи Интернет”, Концепсияи системаи иттилоотии идораи соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Концепсияи мақсадноки миллии илмию таҳқиқотӣ оид ба масъалаҳои рушди инсон, таъмини минбаъдаи принципҳои демократӣ ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ барои солҳои 2013–2028, Барномаи давлатии амалӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ–коммуникатсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018–2022, Концепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Концепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Дар амал татбиқ намудани санадҳои меъёрии ҳуқуқии зикргардида дар идораи самараноки захираҳои иттилоотӣ нақши халқунанда дорад.

Мавҷудияти пойгоҳҳои иттилоотӣ дар минтақаҳо, ки асосан фаъолияти китобхонаҳо, нашри китоб, асарҳои илмӣ, воридшавӣ ба сомонаҳои Интернет ва ғайраҳо дар бар мегирад. Дар ин ҳода фаъолияти яке аз ниҳодҳои асосии пойгоҳи иттилоотӣ – фаъолияти китобхонаҳо баррасӣ шудааст. Теъдоди китобхонаҳо аз соли 2019 то инҷониб 362 адад мебошад, ки тағйир наёфтааст. Нишондодҳои сифатӣ низ қариб тағйир наёфтаанд. Теъдоди китобу маҷаллаҳо ба ҳисоби миёна ба як хонанда дар солҳои 2018–2020, ки дар умум даҳ нусха рост меояд, солҳои 2021 – 2022 ба 9,7 баробар гаштааст, ки коҳиш ёфтааст. Афзоиши шумораи хонандагон ба ҳисоби миёна хеле ночиз ва ғайриқаноатбахш мебошад. Ба ибораи дигар, шумораи хонандагон ба ҳисоби миёна ба як китобхона соли 2022 нисбат ба соли 2021 ҳамагӣ се нафар, нисбат ба соли 2018 шаш нафар зиёд шудааст⁹. Метавон гуфт, ки афзоиши шумораи хонандагон ба ҳисоби миёна хеле ночиз ва ғайриқаноатбахш мебошад.

Нишондодҳои пойгоҳи ташкилӣ дар чараёни идораи захираҳои иттилоотӣ нақши муҳим дорад. Зеро бо воситаи он ба фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ дар самти идораи иттилоот баҳогузорӣ намудан имконият пайдо мегардад, ки дар ҳамаҷониб 4 баррасӣ карда шудааст.

Ҷадвали 4. - Нишондодҳои пойгоҳи ташкилӣ

Номгӯи нишондодҳо	Меъёри ченак	Солҳо				
		2018	2019	2020	2021	2022
Корхонаҳо, ки хизматрасонии иттилоотӣ пешкаш менамоянд	воҳид	11	12	12	14	17
Корхонаҳо, ки барномаи компютерӣ таҳия менамоянд	воҳид	2	5	5	7	7
Хароҷот аз буҷети в. Суғд – ҳамагӣ	млн. сомонӣ	1678,9	1889,2	1875,9	2379,9	2565,1
Хароҷоти буҷетӣ ба соҳаи коммуникатсия ва нақлиёт	млн. сомонӣ	51,99	65,88	46,7	73,5	83,2
Ҳиссаи хароҷот ба коммуникатсия ва нақлиёт дар хароҷоти умумӣ	%	3,10	3,49	2,49	3,09	3,24
Сармоягузорӣ ба фонди асосии соҳаи иттилоот ва алоқа	млн. доллар	–	–	0,008	0,008	–

Муаллиф дар асоси сарчашмаи зерин ҳисоб кардааст: Омори солонаи вилояти Суғд. – Хучанд: Сарраёсати Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд, 2023. – С.376 – 380, С.388 – 402; Ҳисоботи Шӯбаи нақлиёт ва коммуникатсияи Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Суғд (аз маводҳои аввалин); Ҳисоботи ТИК, шакли №1, 18 шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғд.

Дар миқёси вилоят шумораи корхонаҳо, ки хизматрасонии иттилоотӣ пешкаш менамоянд, тамоюли рушди доимӣ дорад. Лозим ба таъкид аст, ки бо рақамҳои мутлақ алҳол хело кам аст. Масалан, дар миқёси вилоят мавҷудияти 17 корхонаи пешниҳодкунандаи хизматрасониҳои иттилоотӣ ва ҳамагӣ 7 корхонаи барноманависӣ мавҷуд аст, ки теъдоди онҳо нокифоя мебошад. Илова бар он маблағгузорӣ ба соҳа ҳоло хело ночиз буда, ба рушди соҳа мусоидат наменамояд.

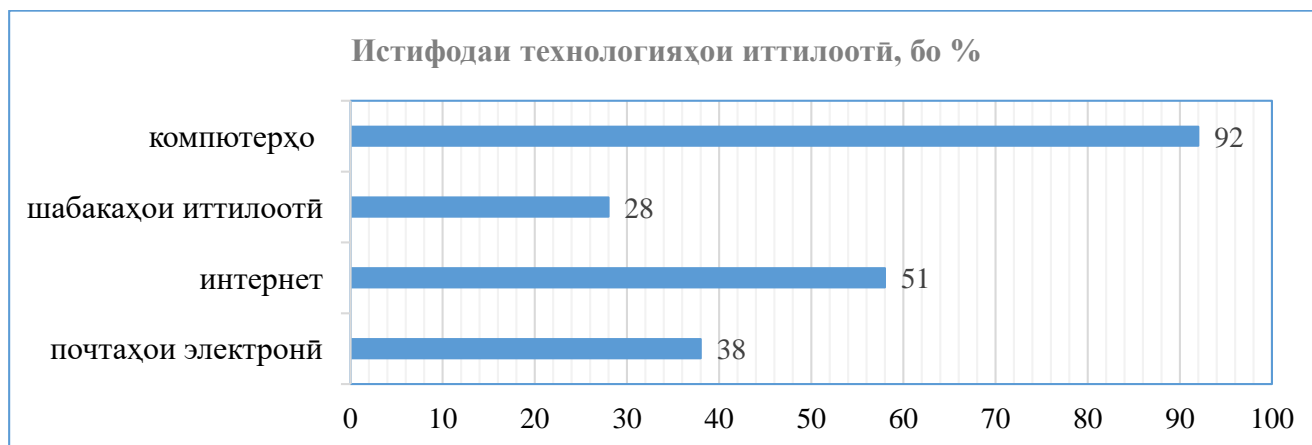
Вале, бо вучуди ин, сабабҳои асосии рушд наёфтани бозори захираҳои иттилоотӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин дар в. Суғд

⁹ Омори солонаи вилояти Суғд. – Хучанд: Сарраёсати Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд, 2023. – С.159 – 160

инҳоанд: сатҳи нокифояи таъминнокии бо техника ва технологияи идора намудани захираҳои иттилоотӣ; рушд наёфтани ширкатҳои хизматрасонии иттилоотӣ; арзиши гарони пайвастишавӣ ва истифодаи шабакаҳои интернетӣ; бо технологияи иттилоотии муосир пурра мучаҳҳаз набудани қисми зиёди субъектоне хоҷагидорӣ; норасогӣ дар таъминнокии кадрӣ.

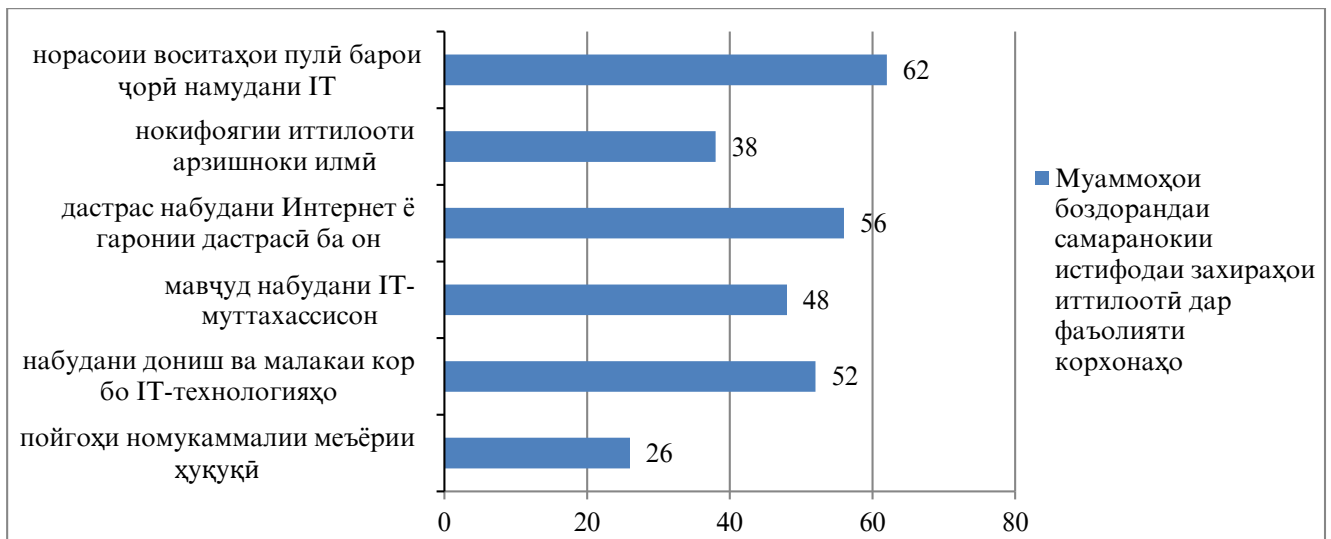
Айни замон, дар фазои иттилоотии минтақа ва дар маҷмуъ Ҷумҳурии Тоҷикистон шумораи зиёди сомонаҳо фаъолият мебаранд, ки иттилооти самтҳои гуногунро пешниҳод менамоянд. Вале, рӯйхати давлатӣ ва низоми бақайдгирии минтақавии захираҳои иттилоотӣ то кунун вучуд надорад. Дар ин марҳила, натиҷаҳои пурсиш, ки дар зиёда аз 170 респондентон, намояндагони ҷомеаи соҳибкории соҳаҳои мухталифи фаъолият иштирок карданд, ба риштаи таҳлил кашида шудааст.

Корхонаи муосирро бе истифодаи технологияҳои муосир тасаввур намудан ғайриимкон аст, ки дар ин бора ҷавобҳои респондентон гувоҳӣ медиҳад. 92% респондентон ба савол дар бораи истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар корхона ҷавоби мусбат доданд (ниг. расми 1).

Расми 1. - Истифодаи унсурҳои технологияҳои иттилоотӣ дар корхонаҳо ва ташкилотҳои вилояти Суғд дар соли 2022 (аз рӯи пурсиш)

Намояндагони корхонаҳо ва ташкилотҳои калон (ба ғайр аз истифодаи компютерҳо) истифодаи шабакаҳои иттилоотӣ (28%) ва Интернет (51%) – ро қайд намудаанд. Мавҷудияти почтаҳои электронии корхонаҳоро 38% – и респондентон зикр карданд. Ин чунин маъно дорад, ки дар корхонаҳои нисбатан калон компютерҳо дар шабакаҳои маҳаллӣ бо вуҷуд ба шабакаҳои корпоративӣ (сатҳи дуюм) муттаҳид карда шудаанд. Дар рафти пурсиш респондентҳо, муаммоҳои боздорандаи истифодаи захираҳои иттилоотиро зикр намуданд. Муаммоҳои аз ҳама назаррас дар расми 2 нишон дода шудаанд.

Расми 2. - Муаммоҳои боздорандаи самаранокии истифодаи захираҳои иттилоотӣ (аз рӯи натиҷаҳои нурсиш)

Ба муаммои камбудии воситаҳои пулӣ барои ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ 62% респондентон ишора кардаанд. Ин муаммо асосан дар корхонаҳои соҳибкории хурд ҷой дорад. Зеро, дар корхонаҳои хурд имконияти қабули қарорҳои ширкати ИТ – мутахассис (42%) вуҷуд надорад ва худ соҳибкорон низ дониши кофӣ ва малакаи кор бо ИТ – технологияро (52%) надоранд.

Бо тугайли тадбирҳои андешида дар вилояти Суғд унсурҳои асосии инфрасохторҳои иттилоотӣ ташаккул ёфтанд. Вале, раванди оғозёфтаи ташаккул тавсеа ва фаъолгардонии фаъолияти на танҳо сохторҳои давлатӣ, балки ҷомеаи соҳибкоронро низ талаб менамояд.

Муаммоҳои боздорандаи рушди инфрасохторҳои иттилоотиро ба гурӯҳҳои зерин ҷудо кардан мумкин аст: 1. Ниҳодӣ (гаронии андоз дар баҳши иттилоотӣ – телекоммуникатсионӣ, номукаммалии қонунгузорӣ аз нуқтаи назари истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, мавҷуд набудани барномаи рушди инфрасохторҳои иттилоотӣ); 2. Иҷтимоӣ – иқтисодӣ (сатҳи пасти даромади аҳоли; нокифоягии зичии аҳоли; норасоии манбаъҳои дастрас); 3. Табиӣ – ҷуғрофӣ (набудани баромад ба баҳр, ки мустақиман истифода бурдани хатҳои асосии ноқилии зеробино маҳдуд менамояд, минтақаҳои қуҳӣ); 4. Кадрӣ (норасоии кадрҳо дар баҳши иттилоотӣ – коммуникатсионӣ, муттаҳассисон барои барномарезӣ); 5. Молиявӣ (кофӣ набудани воситаҳои пулӣ барои дастрасӣ ба интернетӣ паҳнбонд, махсусан дар деҳот).

Муаммоҳои инфрасохторҳои иттилоотиро бо кӯшиши танҳо давлат ҳал намудан имконнопазир мебошад. Дар ин ҷо, муттаҳид сохтани ҷидду ҷаҳди ҳам сохторҳои давлатӣ ва ҳам сохторҳои ғайридавлатӣ зарур аст.

Дар боби савум – самтҳои инноватсионии истифодаи захираҳои иттилоотӣ дар минтақа ва тақмили механизми таъминнокии рушди минтақа бо иттилоот баррасӣ гардидаанд.

Ба монанди он ки сатҳи рушди гардиши мол аз тараққиёти инфрасохтори роҳ, сатҳи истеҳсолот, инфрасохтори нақлиёт вобаста аст, ташаккули захираҳои иттилоотӣ, истифодаи самараноки онҳо аз сатҳи истифодаи

инфрасохтори алоқа, технологияи телекоммуникатсионӣ, алоқаи телефонӣ, мутахассисони баландхтисос вобаста аст.

Дар илми иқтисод масъалаи истифодаи захираҳои иттилоотӣ дар чорчубаи назарияи рушди иқтисодии Р. Солоу мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст, ки дар он ба заминаи технологӣ таъя карда мешавад, яъне аз сатҳи рушди “технология” вобаста аст. Назарияи рушди иқтисодии Солоу дар асоси истифодаи функсияи истехсолии Кобба – Дуглас бо формулаи зерин пешниҳод карда шудааст:

$$Y = AK^{\alpha}L^{1-\alpha} \quad (1)$$

дар ин ҷо А – нишондиҳандаи доимии технологӣ, ки таъсири иттилоотро ба сатҳи рушди иқтисодӣ нишон медиҳад; К – сармоя; L – захираҳои меҳнатӣ; α – ҳиссаи сармоя дар функсия мебошад. Дар ин ҷо таваҷҷуҳи асосӣ на танҳо ба тағйирёбии ду омили воридшаванда, инчунин ба сифати онҳо, яъне ба сохтори сармоя ва тавоноии иқтидори инсонӣ дода мешавад. Иловатан қайд кардан мумкин, ки баланд бардоштани сифати ҳам сармоя, ҳам омили инсонӣ аз ғанӣ гардонидан ва истифодаи самараноки захираҳои иттилоотӣ бармеояд.

Бо ҳайси индикаторҳои омилӣ бошад зеринҳо қабул гардидаанд: сармоягузорӣ ба воситаҳои асосӣ дар иқтисодиёти минтақа (К); шумораи аҳолии машғул дар иқтисодиёти вилояти Суғд (L).

Мундариҷаи нишондиҳандаҳои мазкур дар ҷадвали 5 гирд оварда шудааст.

Ҷадвали 5. - Нишондиҳандаи интизорӣ ва омилӣ дар иқтисодиёти вилояти Суғд оид ба истифодаи модели Р. Солоу

Солҳо	Ҳаҷми МММ в.Суғд, (млн. сомонӣ)	Сатҳи рушди МММ, % (Y)	Сармоягузорӣ ба фонди асосӣ, млн. сомонӣ (K)	Шумораи аҳолии машғул ҳаз. нафар, (L)	LnY	LnK	LNL
2015	12037	1,071	1658,9	798,7	0,069	7,414	6,683
2016	14654,8	1,217	1925	802	0,196	7,563	6,687
2017	17510,7	1,195	2008,4	797,5	0,178	7,605	6,681
2018	18343,8	1,048	1514,8	807,7	0,047	7,323	6,694
2019	20537,1	1,12	1736	820,1	0,113	7,459	6,709
2020	21621,9	1,053	1321,5	845	0,052	7,187	6,739
2021	27465,4	1,27	1793,6	882,8	0,239	7,492	6,783
2022	31939,2	1,163	2594,1	885,1	0,151	7,861	6,786

Муаллиф дар асоси сарчашмаи зерин ҳисоб кардааст: Омори солонаи вилояти Суғд. – Хучанд; Сарраёсати АОПҚТ дар вилояти Суғд, 2023. – С.10.; -С. 79.; -С.261.

Дар навбати аввал барои ҳисоб намудани нишондиҳандаҳои формулаи мазкур ба функсияи логарифмӣ мубаддал гардонидан шудааст:

$$\ln Y = \ln A + \alpha \ln K + (1 - \alpha) \ln L$$

Дар ин ҷо: $\ln A$ баробар аст ба A ; $\ln K$ – баробар аст ба K ; $\ln L$ – баробар аст ба L . Дар асоси ин ҳисобу китоб намуди функсияро чунин навиштан мумкин аст:

$$Y = 3,0993 + 0,748818\ln K + 0,239094\ln L$$

Аз ин ҷо бар меояд, ки:

$$\begin{aligned} \ln A &= 3,0993 \\ A &= 22,183 \end{aligned}$$

Дар асоси ин ҳисобҳо намуд ва мундариҷаи модели Р. Солоуро, ки таъсири захираҳои иттилоотро ба рушди иқтисодии минтақа инъикос менамояд, дар иқтисодиёти вилояти Суғд чунин инъикос кардан мумкин аст:

$$Y = 22,183 K^{0,748818} L^{0,239094}$$

Таҳқиқот шаҳодат медиҳад, ки дар иқтисодиёти вилояти Суғд дар рушди иқтисодиёти минтақа алҳол саҳми омили сармоя нисбат ба омили меҳнат баландтар аст. Зеро α – ҳиссаи сармоя дар рушди иқтисодиёти минтақа дар амсила 0,748818 – ро нишон дода истодааст, ки нисбат ба нишондиҳандаи мазкури меҳнат назаррас зиёд мебошад. Дар ин ҷо қимати “А” нишондиҳандаи доимии технологӣ, ки таъсири иттилоотро ба сатҳи рушди иқтисодӣ нишон медиҳад, на он қадар бузург аст. Зеро ҳаҷми умумии МММ дар соли охири мавриди баррасӣ ҳиссаи 22,183 буда, ҳамагӣ 0,069 % – ро ташкил медиҳад, ки ҳатто аз 1% ҳам кам аст. Дар шароити муосир, чи тавре ки амсилаи дар асоси модели Р. Солоу таҳиягардида нишон медиҳад, сатҳи рушди иқтисодии минтақа бештар аз афзоиши фондҳои асосӣ вобаста аст. Ин ба мантиқ низ мутобиқ мебошад, зеро афзоиши фондҳои асосӣ пайдошавии ҷойҳои кориро ифода менамояд, ки бевосита ба рушди иқтисодӣ таъсир дорад. Вале дар ин ҷода бояд ба сатҳи истифодаи самараноки захираҳои иттилоотӣ таваҷҷуҳи хоса дода шавад, ки дар оянда сифати сармоя ва омили инсонӣ беҳтар гардад. Тибқи натиҷаи ҳисобҳои мазкур қайд намудан мумкин аст, ки байни омилҳои баррасигардида сатҳи пайвастагӣ зичи мусбӣ мебошад, зеро коэффитсиенти коррелятсия дар ин ҷо ба 0,9237 баробар аст.

Таҳлили таҷрибаи хоричӣ нишон медиҳад, ки аз моделҳои мавҷудаи ташкили марказҳои иттилоотӣ – машваратӣ барои вилояти Суғд таъсиси маркази иттилоотӣ – машваратӣ дар назди Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Суғд аз ҳама мувофиқ аст.

Таърихи ҷаҳонии таъсис ва фаъолияти амалан ҳамаи хадамоти иттилоотӣ – машваратӣ гувоҳӣ медиҳад, ки асоси маблағгузорӣ ҳамеша бучети давлатӣ ба ҳисоб меравад (ба ҳар ҳол, дар оғози ташакулёбии он ва давраҳои барқароршавию рушд). Маҳз дар ҳамин давра аз ҳисоби воситаҳои давлатӣ пойгоҳҳои моддӣ – техникӣ ва илмӣ хадамоти иттилоотӣ – машваратӣ бунёд мегардад, тайёрии ҳаматарафаи машваратгарони баландихтисос, мутахассисон ва ташкилкунандагони хадамот амалӣ мешавад, маҷроҳои иттилоотӣ сохта мешаванд ва шабака ташаккул меёбад.

Марказҳои иттилоотӣ – машваратии таъсисёфта бояд ҳамаи манбаъҳои мазкури маблағгузорино ба таври ҳадди аксар истифода намоянд. Сохтори қисми воридоти буҷет аз шароитҳои мушаххаси иқтисодӣ ва сиёсӣ дар мамлакат ва минтақаҳо вобастагӣ дорад.

Дар раванди таҳқиқ механизми ташкилӣ – идоракунии таъмини иттилоотии агентҳои иқтисодӣ ва аҳолии вилояти Суғд, тариқи таъсис додан ва амалӣ гардонидани низомҳои иттилоотӣ – машваратии минтақавӣ таҳия карда шудааст (расми 3).

Расми 3. - Механизми ташкилӣ – иқтисодии таъмини иттилоотии агентҳои иқтисодӣ ва аҳолии вилояти Суғд

Воҳидҳои сохтори маркази минтақавӣ ҳадамоти муҳосиботӣ ва шӯъбаҳои оид ба таҳассусҳо (самтҳои машваратдиҳӣ) дар бар мегирад.

Ҳамин тариқ, таъмини иттилоотӣ омили муҳимтарини рушди устувори иҷтимоӣ – иқтисодии минтақа ба ҳисоб меравад. Дар таъмини иттилоотӣ низомии иттилоотӣ – машваратӣ нақши хосро иҷро менамояд. Низомии иттилоотӣ – машваратӣ низомии ягонаи бисёрзинаи давлатӣ мебошад, ки бо илм, маориф ва соҳаҳои иқтисодӣ ба мақсади расонидани иттилоот ба субъектҳои хоҷагӣ ва мақомоти идоракунии барои истифодаи амалии он фаъолона ҳамкорӣ мекунад. Дар вазъиятҳои, ки субъектҳои иқтисодии минтақа ба сабаби набудани дониш ё идроки моҳияти масъала ба мақсадҳои

худ ноил гардида наметавонанд, он дар самти хавасмандгардони рушди фаъолияти иқтисодӣ воситаи босамари сиёсати давлатӣ буда метавонад.

Ғайр аз ин, чузъи таркибии иттилоотии низоми иттилоотӣ – машваратии вилояти Суғдро барои таъсиси таъмини иттилоотии муосир барои қабули қарорҳо аз ҷониби мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ истифода бурдан мумкин аст.

ХУЛОСАҲО ВА ТАВСИЯҲО

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Натиҷаҳои таҳқиқот ба таҳияи чунин хулоса ва пешниҳодҳо имконият доданд:

1. Рушди муосири назарияи омилҳои истеҳсолӣ бознигории нақши иттилоотро дар ҳамкориҳои субъектҳои фаъолияти хоҷагидорӣ ва фаъолияти ташкилотҳо тақозо менамояд. Иттилоот, ки қаблан ҳамчун унсури таъминкунандаи равандҳои идоракунии баррасӣ мегардад, айни замон чун омили калидии муайянкунанда, ки ба раванди истеҳсол ва истеъмол таъсири назаррас расонида, сатҳи истифодаи омилҳои инсонӣ, техникӣ, табиӣ, ниҳодӣ ва ташкилиро муайян мекунад, фаҳмида мешавад. Дараҷаи рушди чузъҳои иттилоотӣ ҳамзамон ба омил, нишондиҳанда (индикатор) ва натиҷаи рушди ҳудудҳо табдил меёбад [1 - М], [11- М].

2. Ба қатори воситаҳои истеҳсолот гузоштани иттилоот онро ба синфи захираҳои иқтисодӣ ворид месозад ва намуди махсуси он – “захираҳои иттилоотӣ”-ро, ки дорои мушаххасоти иқтисодӣ, аз қабилӣ мавҷудияти соҳибмулк, арзиш ва ғайра мебошанд, ташаккул медиҳад. Зимнан иттилоот дорои хосусиятҳои фарқкунандаи зерин мебошад: маҳдуд набудани шумораи истифодабарандагонӣ он, тавлиди доимӣ, таҷаммуъ ва ғайра [5 - М].

3. Воситаҳои самараноки истифодаи иттилоот технологияҳои иттилоотии муосир ва инфрасохторҳои тараққикардаи иттилоотӣ ба шумор мераванд, ки аз ҳисоби ошкор сохтан, дигаргун кардан ва таъмин намудани дастрасӣ ба захираҳои иттилоотии ҷамъият талабот ва манфиатҳои иҷтимоӣ инфиродиро қонеъ мегардонанд. Захираҳои иттилоотӣ чузъи таркибӣ ва муҳимтарини технологияҳои иттилоотӣ ба ҳисоб мераванд. [1 - М].

4. Идоракунии захираҳои иттилоотии минтақавӣ, аз ҷумла истифодаи он бе ниҳодҳои махсус ва муҳити технологӣ, яъне инфрасохторҳои иттилоотӣ, ки имкони ҳамкориҳои иттилоотии ҷомеаҳои иҷтимоӣ, мурочиати истифодабарандагон ба захираҳои иттилоотӣ, платформаҳои рақамӣ, ба ибораи дигар дастрасии истифодабарандагонро ба захираҳои иттилоотӣ фароҳам меорад, ғайримумкин аст [1 - М], [6 - М].

5. Таҳлили таҷрибаи хориҷии идоракунии захираҳои иттилоотӣ ва рушди инфрасохторҳои иттилоотӣ нишон дод, ки дар ҳар мамлакат рушди инфрасохторҳои иттилоотӣ бо ташаббуси давлат дар асоси истифодаи механизмҳо ва воситаҳои мухталиф, ки интиҳобашон аз сатҳи рушди мамлакат, шароити табиӣ ва дигар омилҳои рушд вобаста аст, ба амал бароварда мешавад. Рушди инфрасохторҳои иттилоотӣ ва идоракунии захираҳои иттилоотӣ дар вилояти Суғд бояд хусусияти муттамаказ дошта бошад [2 - М].

6. Дар рушди сармояи инсонӣ субъектҳо ва мақомоти идоракунии давлатии вилояти Суғд дар асоси захираҳои иттилоотӣ ва меъёри давлатӣ

самти афзалиятнокро дар сиёсати давлатӣ амалӣ мекунанд. Дар бисёр соҳаҳо натиҷаҳои назаррас ба даст омадаанд: шумораи донишҷӯён дар муассисаҳои олии таълимӣ 17%, таълимгирандагон дар ҳамаи намудҳои маълумоти касбӣ 12% ва таъминнокӣ бо манзил 3% афзоиш ёфтааст. Аммо, муаммоҳо низ ҳамаҷо доранд, ки яке аз онҳо инкишофи бекорӣ байни аҳолии дорои маълумоти олии мебошад. Ҳиссаи бекорони дорои маълумоти олии 90% афзоиш ёфтааст, ва ҳамзамон норасоии кадрҳои соҳибкасб, ки он пешрафти илмӣ – техниро муайян мекунанд, дар соҳаҳо эҳсос мегардад.

7. Арзёбии захираҳои иттилоотӣ дар самти истифода ва дастрасии онҳо ба субъектҳои иқтисодии минтақа нишод дод, ки дар шароити муосир технологияҳои иттилоотӣ амалан зина ба зина, яъне тадриҷан ба ҳама соҳаҳои фаъолияти иҷтимоӣ – иқтисодии минтақа нуфуз мекунанд. Дар вилояти Суғд технологияҳои иттилоотӣ дар фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ, муассисаҳои олии таълимӣ, корхонаҳои соҳаи молиёт ва корхонаҳои бузурги саноатӣ қорӣ карда шудаанд. Дар ин корхона ва ташкилотҳо шабакаҳои корпоративӣ ё локалӣ ташаккул дода шудаанд, веб – сомонаҳо таъсис ёфтаанд, ки имкониятҳои на танҳо таъсиси захираҳои иттилоотии дохилро васеъ мегардонанд, балки истифодаи захираҳои иттилоотии шабакаи Интернетро низ таъмин менамоянд [3 - М].

8. Захираҳои иттилоотии дар пойгоҳҳои додаҳо гуногунҷинс ва гуногунформат нигоҳ дошта шуда, тибқи меъёрҳои интиқоли иттилоот ҳамкорӣ менамоянд. Барои истифодабарандагони ниҳой муаммоҳои дастрасӣ ба ин иттилоот ҳамаҷо дорад, ки фаъолиятро бо дигар захираҳои иттилоотӣ мураккаб менамояд. Ташкили захираҳо аксаран бе назардошти стандартҳо иҷро карда мешавад, ки набудани алоқаи мутақобиларо ғайриимкон мегардонанд [9 - М], [10 - М].

9. Қарор дар бораи назаррас васеъ намудани доираи захираҳои иттилоотии дастрас ба соҳибкорон, танҳо дар сурати мавҷудияти низоми маҷмуии таъсир ва интишор додани иттилооти қорӣ ва умумииктисодӣ бо роҳи бунёди захираи иттилоотии “Иттилооти қорӣ” имконпазир мегардад.

10. Норасоӣ/барзиёдӣ, ғайриқамарноии иттилоот (масалан, тағйирёбии пойгоҳи қонунгузорӣ дар соҳаи андозбандӣ, ҳуқуқи замин ва ғайра) мувоҷиҳати истифодабарандагонро барои шарҳу тавзеҳ ва аниқсозии иттилоот, дар баъзе ҳолатҳо бошад машваратдиҳии рӯбарӯро талаб мекунанд. Ҳалли ин вазифаҳо танҳо ҳангоми ташкили механизмҳои нави таъмини иттилоотӣ – таъсиси шабакаи ҳадамоти иттилоотӣ – машваратдиҳӣ дар сатҳи марказҳои ноҳияҳо, минтақаҳо ва дар шаҳри Хучанд имконпазир мебошад. Низоми иттилоотӣ – машваратӣ метавонад дар ҳолатҳое, ки субъектҳои иқтисодии минтақа ба сабаби набудани дониш ва ё фаҳмиши моҳияти муаммо ба мақсадҳои худ расида натавонанд, воситаи самарабахши сиёсати давлатӣ оид ба ҳавасмандгардонии рушди фаъолияти иқтисодӣ гардад [3 - М].

11. Яке аз равишҳои калидӣ барои баланд бардоштани самаранокии идоракунии рушди иҷтимоӣ – иқтисодии минтақа таъсис додан ва қорӣ намудани низомҳои геоиқтисоотии инноватсионӣ мебошад, ки феврият ва натиҷабахшии идоракунии фаъолияти иқтисодӣ, иҷтимоӣ, экологӣ ва дигар ҷанбаҳои фаъолияти субъектро таъмин мекунанд. Дар онҳо маълумоти омӯрӣ оид ба аҳоли, объектҳои фаъолияти инсонӣ, оқибатҳои ин фаъолият ва дигар додаҳо бо мушаххасоти ҷуғрофӣ худудҳо марбут карда шудааст. Ба ғайр аз

ин, самаранокии тадбирҳои андешида оид ба хифзи аҳоли ва объектҳои инфрасохтор аз таъсироти манфии омилҳои техногенӣ, табиӣ ва террористӣ баланд бардошта мешавад [1 - М], [3 - М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

- таъсиси маркази иттилоотӣ – машваратӣ дар назди Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Суғд;

- таъсиси фонди захираи иттилоотии “Муҳити корӣ” барои ҳамаи субъектҳои иқтисодии вилояти Суғд;

- таъсиси Низоми геоиқтисодиёти минтақавии вилояти Суғд чун ниҳоди муҳимми идоракунии захираҳои иттилоотӣ дар минтақа, баҳри иҷрои ҳадафҳои стратегии давлатӣ;

- такмил додани принципҳои фаъолияти маркази иттилоотӣ – машваратии вилояти Суғд;

- таҷдиди манбаъҳои маблағгузорӣ ба фаъолияти ҳадамоти иттилоотӣ – машваратии вилояти Суғд;

- такмили механизми ташкилӣ – иқтисодии таъмини иттилоотии агентҳои иқтисодӣ ва аҳолии вилояти Суғд барои амалӣ намудани ҳадафҳои стратегӣ;

- ворид намудани тасҳеҳ ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ” дар самти фароҳам овардани имконияти бастанӣ созишномаҳо оид ба шарикӣ давлат бо ширкатҳои хусусӣ дар соҳаи рушди низомҳои иттилоотӣ – коммуникатсионӣ.

ФЕҲРИСТИ

ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

I. Мақолаҳои, ки дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиякардаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъ расидаанд:

[1–М]. Раҳматуллоев А.У. Методические подходы к оценке эффективности использования информационных ресурсов в региональной экономике [Текст] / Т.Р. Ризокулов, А.У. Раҳматуллоев // Научно – теоретический журнал “Экономика Таджикистана”. - Душанбе, 2023. - № 4. – С.221 – 229.

[2–М]. Раҳматуллоев А.У. Зарубежный опыт в управлении информационными ресурсами и развитием информационной инфраструктуры [Текст] / А.У. Раҳматуллоев // Вестник БГУ Научно – теоретический журнал.– Бохтар, 2023. - №4.2. – С.193–198.

[3–М]. Раҳматуллоев А.У. Технологияҳои иттилоотии ҷуғрофӣ ҳамчун рушди инноватсионӣ захираҳои иттилоотӣ дар идоракунии минтақавӣ [Матн] /А.У. Раҳматуллоев // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе, 2024. №1 (40). – С. 135 – 140

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмуаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ-амалӣ ҷоп шудаанд:

[4–М]. Раҳматуллоев А.У. Технологияи иттилоотии гумруки оянда [Матн] / А.У. Раҳматуллоев, А. Ҷумаев // Маводи конференсияи

ҷумҳуриявӣ илмӣ – амалии баҳшида ба эълон шудани солҳои 2020 – 2040 ҳамчун “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф”, ДИС ДДТТ. – Хучанд, 2021. – С. 205 – 210.

[5–М]. Раҳматуллоев А.У. Захираи иттилоотӣ ҳамчун омил [Матн] / А.У. Раҳматуллоев // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ – амалии баҳшида ба эълон шудани солҳои 2020 – 2040 ҳамчун “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф”, ДИС ДДТТ. – Хучанд, 2021. – С. 210 – 213.

[6–М]. Раҳматуллоев А.У. Назария ва амалияи идоракунии захираҳои иттилоотӣ [Матн] / А.У. Раҳматуллоев // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ – амалӣ таҳти унвони “Эмомалӣ Раҳмон: эҳёи худшиносӣ ва эъмори давлатдорӣ”, баҳшида ба Рӯзи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 30–солагии Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ДИС ДДТТ. – Хучанд, 2022. – С. 232 – 236.

[7–М]. Раҳматуллоев А.У. Нақши маркетинги инноватсионӣ дар таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ [Матн] / Ҷ.Л.Ниёзов, А.У. Раҳматуллоев // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ – амалии “Рушди устувори иқтисодӣ рақамӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ: муаммоҳо, тамоюл ва таҷрибаи ҷаҳонӣ”, ДИС ДДТТ. – Хучанд, 2022. – С. 110 – 117.

[8–М]. Раҳматуллоев А.У. Ҷанбаҳои алоҳидаи татбиқи декларатсияи электронии гумрукӣ [Матн] / А.У. Раҳматуллоев // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ – амалии “Рушди устувори иқтисодӣ рақамӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ: муаммоҳо, тамоюл ва таҷрибаи ҷаҳонӣ”, ДИС ДДТТ. – Хучанд, 2022. – С. 301 – 306.

[9–М]. Раҳматуллоев А.У. Иттилоот ва амнияти иттилоотӣ ҳамчун объекти танзими ҳуқуқӣ [Матн] / А.У. Раҳматуллоев // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ – амалии “Татбиқи сиёсати мусоидат ба содирот ва воридотивазкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ”, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. – С. 242 – 245.

[10–М]. Раҳматуллоев А.У. Нақши захираҳои иттилоотӣ дар марҳилаи муосири рушди иқтисодӣ [Матн] / А.У. Раҳматуллоев // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ – амалӣ таҳти унвони “Афзалиятҳои стратегияи рушди иқтисоди миллӣ дар шароити гузариш ба иқтисоди индустриалӣ – инноватсионӣ”, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – С. 285 – 288.

[11–М]. Раҳматуллоев А.У. Нақши захираҳои иттилоотӣ ҳамчун нишондихандаи рушди иқтисодӣ минтақа [Матн] / А.У. Раҳматуллоев // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ – амалӣ таҳти унвони “Сарватҳои табиӣ Тоҷикистон: таҳқиқотҳои геологӣ, вазъи кунунӣ ва дурнамои истифодабарии он”, Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров. – Хучанд, 2024. – С. 193 – 197.

Проект

**ГОО «Институт экономики и торговли Таджикского государственного
университета коммерции в г.Худжанд»**

УДК – 336 (575.3)
ББК – 63.3 (5Точ)
Р 47

На правах рукописи

РАХМАТУЛЛОЕВ АШРАФДЖОН УМЕДДЖОНОВИЧ

**ИНФОРМАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ В СИСТЕМЕ
ФАКТОРОВ РАЗВИТИЯ РЕГИОНА
(на примере Согдийской области)**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени
кандидата экономических наук по специальности
08.00.03 - Региональная и территориальная экономика**

Худжанд-2024

Диссертация выполнена на кафедре менеджмента и маркетинга ГОУ «Институт экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г.Худжанд».

Научный руководитель: **Ризозода Тура Раббим** - доктор экономических наук, профессор, проректор по международным связям Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики

Официальные оппоненты: **Джураева Адолат Орифовна**, доктор экономических наук, профессор кафедры кибернетики и цифровой экономики Таджикского национального университета

Нусратзода Мухаммади Нусрат, кандидат экономических наук, доцент, декан факультета информационных технологий и искусственного интеллекта Технологического университета Таджикистана

Ведущая организация: Таджикский государственный финансово-экономический университет (г.Душанбе)

Защита состоится «7» декабрь 2024 г. в 09.00 часов на заседании диссертационного совета 6D.КOA-013 при Таджикском государственном университете права, бизнеса и политики. Адрес: 735700, Республика Таджикистан, г. Худжанд, 17-й мкр-н, дом 1, уч.корпус №5; e-mail: ds.tsulbp@mail.ru, телефон ученого секретаря: (+992)928566665

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики (<http://ds.tsulbp.tj>).

Автореферат разослан «_____» _____ 2024 г.

Ученый секретарь
диссертационного совета,
доктор экономических наук, профессор

Дадоматов Д.Н.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. За последнее десятилетие в Республике Таджикистан созданы все необходимые институциональные основы для использования информационных технологий в деятельности экономических субъектов и государственном управлении. В последние годы на уровне правительства страны вопросом управление информационными ресурсами обращают особого внимание. В этом контексте следуют подчеркнуть поручение президента страны, Лидера нации, основателя мира и единства уважаемого Эмомали Рахмон которого было высказано в 2017 году, о том что: «В сегодняшних условиях, когда наука и технологии развиваются с космической скоростью, ученым страны необходимо во имя повышения конкурентоспособности отечественной науки проводить серьезные исследовательские и технологические работы»¹⁰. В плане реализации программных указаний руководства страны, государственных концепций развития информационно-коммуникационной технологии принимается конкретные меры.

О необходимости создания, внедрения и развития информационных ресурсов, информационных систем и применения новых телекоммуникационных технологий в регионах свидетельствует принятие Закона Республики Таджикистан «Об информации» от 07.03.2012, №848.

Современных условиях, где повсеместно принимаются конкретные меры для перехода к инновационной, цифровой экономики основным фактором развития становится информационные ресурсы. Сегодня становится очевидным, что в достижение конкурентоспособности экономики каждого отдельного региона зависит от эффективного использования всех ресурсов особенно информационно составляющих. Поскольку потребности субъектов хозяйствования на информационные ресурсы каждым годом имеет тенденцию к повышению, техники и технологии обработки, хранения информации на базе научно-технической революции постоянно совершенствуются.

Эффективное управление информационными ресурсами создает благоприятные предпосылки решение сложных экономических задач, тем самым играет важную значение в достижении ожидаемых результатов в развитии экономики региона. Этим объясняется своевременность и необходимости создание эффективно действующей системы управления информационными ресурсами в каждом отдельном регионе. Здесь немало важной роль играет органы государственной власти в регионах, в аспекте материально - технического обеспечения соблюдения принципов оперативности и повышения качества, управленческих решение.

В экономике, где под воздействием глобализационных процессов, новые информационно - коммуникационные технологии становятся ключевыми факторами успеха, достижения устойчивого темпа экономического роста, создание благоприятного инвестиционного климата в каждом регионе зависит от обеспеченности информационными ресурсами. Отсюда следуют, что для того, чтобы повысить эффективности развития экономике региона, требуется создание адекватной информационной поддержки для принятия

¹⁰ Послание Президента Республики Таджикистан Маджлиси Оли [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://mfa.tj/> - (Дата обращения: 21.07. 2022)

оптимальных управленческих решений. Однако этот вопрос пока остается нерешённой проблемой, что свидетельствует об актуальности вопроса. Принимая во внимание недостаточное использование информационно-коммуникационных технологий (далее – ИКТ), отсутствие должного исследования данной темы и практическое отсутствие методов оценки эффективности использования информационных ресурсов, существование растущего спроса на такого рода информационные ресурсы, тема настоящего диссертационного исследования приобретает особую значимость.

Степень научной разработанности темы. Научные дискуссии об оценке и уровне использования информационных ресурсов начались еще в XX веке и продолжаются по сей день. Обзор и исследование теории информационных ресурсов связано с работами следующих зарубежных и отечественных ученых, как: А.Б. Антопольский, И.Л. Бачило, А.М. Блюмин, Т.Ф. Ефремова, В.Л. Иноземцев, А.А. Каривухов, А.Г. Киселев, С.В. Коновченко, К. Маркс, Ф. Энгельс, Л.Р. Магомаева, М.Ф. Мизинцева, Т.И. Николаева, С.И. Ожегов, А.Н. Прокопенко, В.Д. Попов, Н.Ф. Реймерс, Э.Г. Русскова, Ч. Сиглер, Дж.М. Стюарт, А.А. Циренова, Л.Х. Саидмурадзода, Т.Р. Ризозода, Т.Н. Назаров, Р.К. Рахимов, Ш. Рахимзода и другие.

В отдельных научных работах рассмотрены сущность, принципы и механизме обеспечения информационными ресурсами принятия управленческих решения, к которым относятся: Д. Белл, С. Голушко, Е. Дымченко, С. Исоев, А.А. Мироедов, Ю. Масуд, М. Кастельс, В. Першинов, А.Л. Кодирзода, Г. Джурабаев, Б. Шарифзода и другие.

Важность вопроса информационных ресурсов в процессе управления экономикой, регионом и предприятиями исследовали С.И. Ашмарина, А.Б. Антопольский, Ю.В. Волкова, М.И. Горбачев, Л.Н. Гановичева, А.А. Личман, Е.Е. Лавришев, В.И. Меденников, Ф. Махлуп, Л.Г. Муратова, С.Г. Сальников, Н.Ю. Тухина и другие.

В отечественной экономической науке до недавнего времени вопросы использования информационных ресурсов не были предметом детального и всестороннего анализа. Однако в последние годы количество исследований проблемы информационных ресурсов увеличивается, что еще раз показывает их важность для регионов и страны в целом.

Необходимо отметить работы отечественных ученых, посвященные этой теме, которые включают в себя различные аспекты: в частности, современное состояние и особенности формирования информационных ресурсов в экономике Республики Таджикистан исследовал отечественный ученый З.М. Бобоев; другой учёный - М.А. Курбанов рассматривает вопрос применения информационных ресурсов в обеспечении развития предпринимательских структур; П.А. Мухаммадзода, особое внимание уделил вопросу информационной безопасности и информационных угроз; Б.А. Турдибеков изучил проблемы развития цифровой экономики в Республике Таджикистан; электронное правительство, как новый социально-политический институт государственного управления рассматривается в трудах отечественного учёного А.С. Ниязова. Также данный вопрос исследован в трудах отечественных ученых: Ашурова М.М., Алиджанова Дж.А., Алиджановой С.А., Бозорова Ш.Ш., Бегмуродова С.Ш., Давлатова Р.Дж., Исламова Т., Исламова С., Мирзоева Н.Х., Мирсаидова А.Б., Нусратзода М.Н., Рахимова

Ф.С., Рахмонова Ш.А., Хасановой М.И., Шамсова И., Шерматова Р.Б. и других.

Несмотря на многочисленные труды учёных, посвященных управлению региональными информационными ресурсами, некоторые его важные аспекты, в том числе вопросы формирования качественного информационного обеспечения систем управления, доступа к использованию информационных ресурсов экономическими субъектами региона, органами областного и государственного управления не решены на должном уровне. До настоящего времени в недостаточной степени конкретизирован понятийный аппарат информационных ресурсов, отсутствует комплексная концепция формирования системы управления информационными ресурсами региона, включающая в себя принципы построения единой информационной системы и т.д.

Выявленные проблемы послужили предпосылкой диссертационного исследования, отражают его значимость, связанную с недостаточной проработкой теоретических и практических вопросов по формированию и использованию информационных ресурсов всеми субъектами экономики, что и определили цель и задачи диссертационного исследования.

Связь исследования с программами (проектами) и научно-исследовательскими работами. Диссертационное исследование связано со следующими разделами Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года: Глава 1. Таджикистан в 2030 году: подраздел 1.1. Видение, миссия, цели и задачи; подраздел 1.3. Сценарии развития; подраздел 1.4. Этапы реализации НСР – 2030. Глава 2. Вызовы и возможности для развития: подраздел 2.1. Вызовы; подраздел 2.2. Возможности. Глава 3. Усиление институционального потенциала страны: подраздел 3.1. Эффективная система государственного управления; подраздел 3.2. Развитие регионов. Глава 4. Развитие человеческого капитала: подраздел 4.1. Образование и наука; Глава 6. Система мониторинга и оценка. Диссертационное исследование также связано со следующими важными документами, как Концепция формирования электронного правительства в Республике Таджикистан, Концепция цифровой экономики в Республике Таджикистан и Государственная программа развития и внедрения информационно-коммуникационных технологий в Республике Таджикистан.

Диссертационное исследование выполнено в соответствии с перспективным планом научно - исследовательской работы кафедры менеджмента и маркетинга Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции на тему «Стратегическое управление развитием инновационного бизнеса в условиях цифровой экономики: состояние и перспективы развития».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель диссертации заключается в исследовании концептуальных положений теории региональной экономики и факторов производства, а также разработка научно-практических рекомендаций по эффективному управлению информационными ресурсами в экономике региона.

Задачи диссертационного исследования. Для достижения поставленной цели в диссертации решены следующие задачи:

- систематизация экономической природы информационных ресурсов и их классификация в современных условиях;
- исследование методических процессов оценки использования информационных ресурсов региона;
- изучение зарубежного опыта управления информационными ресурсами и информационной инфраструктурой с целью использования его в управлении информационным обеспечением Согдийской области;
- определение состояния экономического развития и использования информационных ресурсов в Согдийской области;
- выявление степени использования, а также трудности доступа к информационным ресурсам на территории Согдийской области;
- обоснование проблем развития информационной инфраструктуры в Согдийской области и факторов, влияющих на процесс управления информационными ресурсами;
- разработка рекомендаций по совершенствованию использования информационных ресурсов как фактора развития экономики региона.

Объектом исследования является совокупность экономических отношений, связанных с процессом формирования и эффективным использованием производственных ресурсов в экономике региона.

Предметом исследования является процесс использования информационных ресурсов для повышения экономического развития региона.

Гипотеза исследования исходит из возможной необходимости формирования и эффективного использования информационных ресурсов в социально-экономической системе региона, что может способствовать решению задач повышения уровня благосостояния населения и повышения занятости населения в будущем.

Теоретической основой диссертационного исследования являются фундаментальные труды зарубежных и отечественных ученых, посвященные изучению вопросов формирования и эффективного использования информационных ресурсов, ежегодные послания Президента Республики Таджикистан Маджлиси Оли, нормативные правовые документы, регулирующие вопросы информационных ресурсов, в том числе, законы Республики Таджикистан «Об информации», «О защите информации», Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, Государственная программа развития и внедрения информационно-коммуникационных технологий в Республике Таджикистан» и Концепция электронного правительства, имеющие научное и практическое значение, а также программные указания и выступления Основателя мира и национального единства - Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона.

Методологическими основами исследования являются принципы системного подхода и институционального анализа, использование сравнительных, логико-исторических методов и методов классификации. В работе широко использованы также научные положения диалектических,

системно-систематических методов, а также статистических, экономико-математических, индексных методов, в частности, метода опроса.

Источниками информации являются официальные данные о тенденциях предпринимательской деятельности в регионах Республики Таджикистан, в частности городах и районах Согдийской области, публикуемые в официальных изданиях Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, а также материалы официального отчета исполнительной власти Согдийской области Республики Таджикистан, Налогового управления по Согдийской области. В ходе работы использовались научные отчеты, опубликованные международными финансово-экономическими организациями, монографии, статьи отечественных и зарубежных авторов в периодических изданиях, наблюдения и расчеты автора, а также данные из сети Интернет.

Исследовательской базой является кафедра менеджмента и маркетинга Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г. Худжанд.

Научная новизна исследования выражается в обогащение теории региональной экономике факторов производства, а также определение эффективных направлений управления информационными ресурсами в системе социально-экономического развития региона.

Наиболее важной результаты, носящие элементы научной новизны следующие:

- преобразование информационных ресурсов в современных условиях развития экономических отношений в основной фактор производства. В связи с этим внесена ясность в концепцию исследования, а именно: «Информационные ресурсы – это совокупность собранных и систематизированных научных материалов, сведений, документированных данных, хранящихся в специальных институтах (библиотеке, архиве, информационной базе) в рукописной или электронной форме, являющихся результатом интеллектуальной деятельности человека, имеющих ценность и потребительскую стоимость и направленных на удовлетворение спроса на информацию»;

- определено, что существуют различные многоплановые методы оценки степени использования информационных ресурсов, и основные критерии их эффективности отражаются в совершенствовании процесса управления, организации труда, производства, творческой активности работника. Определен алгоритм оценки использования информационных ресурсов в экономике региона. Согласно этому алгоритму определены следующие этапы: создание информационной системы; определение уровня доступа и использования; состояние информационных инфраструктур; обеспечение информационными технологиями экономического развития региона;

- систематизирован опыт стран мира по управлению информационными ресурсами и определены приемлемые аспекты в экономике региона. В частности, создание благоприятных условий на рынке информационных ресурсов, обеспечение кибербезопасности (США); привлечение иностранных инвестиций (Канада, Индия); поощрение предложений, упрощенная процедура лицензирования (Дания, Финляндия); стимулирование спроса: продвижение электронных форм государственных услуг (Великобритания);

централизация деятельности инфраструктурных отраслей (Россия); национализация информационных услуг (Бразилия), государственно-частное партнерство (Греция). Из зарубежного опыта также целесообразно использовать следующие принципы: подбор и обучение ИТ-персонала; цифровизация; цифровые стартапы; стимулирование инновационных процессов и развитие наукоемких сфер;

- дана оценка состоянию формирования и использования информационных ресурсов в Согдийской области по определенным группам показателей. В частности, группа показателей человеческого капитала (студенты вузов, аспиранты, занятость населения с высшим образованием, занятость в сфере науки, затраты на инновации); технические (персональные компьютеры, телефоны, Интернет, услуги связи); институциональные (законы, программы, проекты); информационные (библиотеки, базы данных, издательства, сайты); организационные (учреждения информационных услуг, компании по программированию, бюджетные расходы в сфере информации и связи). Определено, что город Худжанд, Айнийский район, Бабаджан Гафуровский район занимают лидирующие позиции по обеспечению субъектов хозяйствования информационными технологиями; в этой сфере значительное отставание наблюдается в Горно-Матчинском районе, Джабор Расуловском районе, Зафарабадском районе и в городе Истиклол;

- выявлены проблемы, препятствующие эффективному обеспечению информационными ресурсами деятельности предприятий Согдийской области. Среди них имеют место отсутствие средств для привлечения современного оборудования и технологий, отсутствие информации о ценных научных достижениях, сложность доступа к Интернет (в ценовом отношении), отсутствие знаний и навыков работы с ИТ – технологиями на большинстве предприятий. Доказано, что для реализации целей электронного правительства, эффективного управления информационными ресурсами в городах и районах области активированы официальные сайты. Несмотря на значительные достижения на веб-сайтах, имеются и некоторые недостатки, такие как сохранение старой информации на некоторых страницах веб-сайта, утратившей свою значимость; выделение информации на одном сайте по предлагаемым языкам (таджикский, русский, английский); слабый механизм обеспечения информационной безопасности на сайте; выявлено снижение количества посещений сайта и т.п., что требуют дальнейшей корректировки;

- обосновано, что в экономике Согдийской области восстановлены основные элементы информационной инфраструктуры, но все еще существуют факторы, сдерживающие ее развитие. Среди них: конечные факторы (высокие налоги в сфере информационных услуг, недостатки законодательства об ИТ-развитии, отсутствие программы развития информационной инфраструктуры в городах и районах Согдийской области); социально-экономические факторы (недостаточные доходы населения, уровень занятости, незнание иностранных языков); природно-географические факторы (отсутствие морских путей, высокий уровень сейсмичности); кадровый фактор (дефицит ИТ-персонала); финансовый фактор (ограничение финансовых возможностей отечественных предприятий);

- разработана и представлена модель влияния информационных ресурсов на уровень экономического развития Согдийской области в современных

условиях. На её основе доказано, что человеческий фактор играет доминирующую роль в экономическом развитии региона, тогда как вклад информационных ресурсов в современных условиях незначителен. Разработаны и представлены направления совершенствования механизмов информационного обеспечения развития региона, в том числе: создание информационно-ресурсного фонда «Деловая среда», информационно-консультационного центра при органах исполнительной власти Согдийской области.

Положения, выносимые на защиту:

1. Обоснование роли информационных ресурсов в концепциях современного экономического развития и введение уточнения в предмет исследования;
2. Доказывание наличия различных методов оценки использования информационных ресурсов и определение порядка ее расчета;
3. Изучение зарубежного опыта управления информационными ресурсами и определение направлений его применения в экономике региона;
4. Оценка состояния формирования и использования информационных ресурсов в Согдийской области по показателям конкретных направлений и определения позиции городов и районов Согдийской области;
5. Обоснование проблем использования информационных ресурсов на предприятиях и ранжирование некоторых Интернет-сайтов по критериям входа в Согдийской области;
6. Определение роли и значения информационной инфраструктуры и факторов её влияния на экономическое развитие в Согдийской области;
7. Разработка и рекомендация направлений по совершенствованию механизмов информационного обеспечения экономического развития Согдийской области.

Теоретическая и практическая значимость исследования отражается в том, что представленные в диссертации научные рекомендации можно использовать в процессе совершенствования управления информационными ресурсами, при разработке специальных программ развития региональной экономики Исполнительным органом государственной власти Согдийской области, Региональным управлением экономического развития и торговли Согдийской области. Отдельные результаты исследований могут быть использованы в вузах при преподавании предметов по региональной экономике, экономике предприятия, микроэкономике, отраслевой экономике, а также при организации и проведении специальных образовательных курсов.

Степень достоверности результатов исследования подтверждается целенаправленным использованием в нем подходов, методов, информации из официальных источников, в том числе данных Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, Национального банка Таджикистана, Министерства экономического развития и торговли Республики Таджикистан, Министерства финансов Республики Таджикистан, Налогового комитета при Правительстве Республики Таджикистан, а также документов уполномоченных организаций, которые подтверждают реализуемость представленных выводов и предложений, приведенных в исследовании.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Диссертационная работа соответствует Паспорту научных специальностей,

утвержденному ВАК при Президенте РТ по специальности 08.00.03 – Региональная и территориальная экономика: Пункт 1. Развитие теории территориальной региональной экономики; методы и инструментарий пространственных экономических исследований; проблемы региональных экономических измерений; пространственная эконометрика; системная диагностика региональных проблем и ситуаций; Пункт 2. Территориальное распределение экономических ресурсов; теоретические, методические и прикладные аспекты размещения предприятий, фирм малого и среднего бизнеса, экономических кластеров, предприятий общественного сектора, домохозяйств; Пункт 6. Территориальная экономика. Пространственные особенности формирования национальной инновационной системы. Проблемы формирования региональных инновационных подсистем. Региональные инвестиционные проекты: цели, объекты, ресурсы, эффективность. Пункт 14. Управление экономикой регионов. Формы и механизмы взаимодействия центральных и местных органов государственной власти, бизнес-структур и структур гражданского общества. Функции и механизмы управления. Методическое обоснование и разработка организационных схем и механизмов управления экономикой регионов; оценка их эффективности.

Личный вклад соискателя ученой степени. Личный вклад исследователя проявляется в непосредственном участии при выборе и обосновании проблемы исследования, сборе материалов по теме, их систематизации и анализе. Решение поставленных задач, подготовка и публикация научных статей выполнено соискателем самостоятельно. Соискатель выступал с докладами по теме диссертации на международных, республиканских, областных и университетских конференциях.

Апробация и применение результатов диссертации. Основные положения диссертации обсуждены на научно-теоретических и научно-практических конференциях, в том числе на республиканской научно-практической конференции, посвященной объявлению 2020-2040 годов «Двадцатилетием изучения и развития естественных, точных и математических дисциплин в сфере науки и образования» в Институте экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции (Худжанд, 2021 г.), республиканской научно-практической конференции «Эмомали Рахмон: возрождение самосознания и государственности», посвященной Дню Президента Республики Таджикистан и 30-летию XVI сессии Верховного Совета Республики Таджикистан в Институте экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции (Худжанд, 2022 г.), международной научно-практической конференции «Устойчивое развитие цифровой экономики в условиях глобализации: проблемы, тенденции и мировой опыт» в Институте экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции (Худжанд, 2022 г.), международной научно-практической конференции «Реализация политики содействия экспорту и импортозамещению Республики Таджикистан в условиях глобализации» в Таджикском государственном финансово-экономическом университете (Душанбе, 2023 г.), международной научно-практической конференции на тему «Преимущества стратегии развития национальной экономики в условиях перехода к индустриально-

инновационной экономике» в Таджикском государственном финансово-экономическом университете» (Душанбе, 2024 г.), республиканской научно-практической конференции на тему «Природные ресурсы Таджикистана: геологические исследования, современное состояние и перспективы использования» в Худжандском государственном университете имени академика Бободжона Гафурова (Худжанд, 2024 г.), а также на других международных, республиканских и региональных конференциях и в ежегодных научно-практических конференциях в Институте экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции.

Публикации по теме диссертации. Основное содержание диссертации отражено в 11 статьях общим объемом 3,5 п.л., в том числе в 3 научных статьях, опубликованных в журналах, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, выводов и предложений, списка использованной литературы, включающего 190 наименований. Текст работы состоит из 169 страниц, напечатанных на компьютере, 15 рисунков и 26 таблиц.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

В первой главе - «Теоретико-методологические аспекты исследования информационных ресурсов региона» - рассмотрены научное содержание и классификация методических подходов к оценке использования, зарубежный опыт управления информационными ресурсами в развитии экономики региона.

В современной мире, в условиях, когда информационные технологии совершенствуются и развиваются с космической скоростью, важность и ценность информационных ресурсов как никогда возрастают. В качестве доказательства данного утверждения можно привести мнения некоторых ученых. Стиглер Дж. который является лауреатом нобелевской премии в свое время четко подчеркнул что: «Университетским ученым следует осознать, что информация — недооцененный ценный ресурс, а знание - власть. Однако, информация занимает лишь жалкую лачугу в городе экономической науки»¹¹. Другой ученый Белл Д. оценивая роль информации как ресурс отметил, что: «знания и информация становятся стратегическими ресурсами и агентом трансформации постиндустриального общества»¹², были и ученые считающие что информационный ресурс не как природный, а как приобретенный, то есть как продукт труда человека. В частности учение Стюарт Т. который подчёркивал что: «информация и знания отличаются от денежных, природных, трудовых и технических ресурсов. Экономисты называют их «общественным благом». Это означает, что знания не убывают по мере их использования. Они неотчуждаемы: приобретение мною некоего объема знаний никоим образом не уменьшает вашей способности приобрести столько же»¹³.

¹¹ Stigler G. The Economics of Information // Journal of Political Economy, 1961, vol.69, No 3, p. 213.

¹² Белл Д. Социальные рамки информационного общества [Текст] / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – С. 300–340.

¹³ Стюарт Т. Интеллектуальный капитал / Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология [Текст] / Т. Стюарт // под ред. В.Л. Иноземцев. – М.: Academic, 1999. – С. 388.

Дефиниция «информационный ресурс» используется очень широко как в научных публикациях, так и в законодательстве, регулирующем деятельность в информационной сфере. Однако до сих пор существуют весьма разные мнения о понятии информационных ресурсов в экономической науке. Ниже мы приведены точку зрения некоторых ученых. Например, русский учёный Румянцев П.А. привел следующие: «Информация образует ресурс, выступающий в форме идеи, модели, образца будущего изделия, технологии, организации; становится двигателем технологического обновления, источником, питающим производство проектами лучшего удовлетворения существующих и формирования новых потребностей»¹⁴. Такого рода разнообразные мнения можно приводить без ограничений, но отмеченные моменты отражают существование разных взглядов.

В Республике Таджикистан принят специальный закон об информации, где содержание предмета исследования характеризуется как: «Информационные ресурсы – отдельные материалы, частичный объем материалов и объем материалов в информационных системах (библиотеках, архивах, фондах, хранилищах сведений, и других информационных системах)»¹⁵.

В годы независимости, когда Республика Таджикистан наряду с другими странами мира развивается в сторону перехода к индустриально-инновационной экономике, отечественными учеными проведены интересные исследования о важности, сущности и необходимости эффективного управления информацией. Некоторые точки зрения отечественных ученых о понятии и роли информационных ресурсов собраны в таблице ниже.

Таблица 1. – Отечественные ученые о понятии «Информационные ресурсы»

Содержание термина (автор)
“В современных условиях возрастает важность использования информации и информационных услуг в предпринимательской деятельности. Сегодня информация является важнейшим экономическим ресурсом, без которого успешная целевая деятельность в конкурентной среде невозможна.” (Источник: Курбонов М.А., Буриев Б. М. <i>Экономическая эффективность информационных услуг в предпринимательстве // Вестник ТНУ. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе: СИНО, 2013. - №2/3 (111). - С. 226-229.</i>)
“Информационные ресурсы в условиях перехода к цифровой экономике характеризуются как основной ресурс в производстве, распределении, обмене и потреблении товаров и услуг.” (Источник: Ризокулов Т.Р., Шамсов И. <i>Предпосылки перехода к цифровой экономике и ее влияние на отечественный рынок труда// Таджикистан и современный мир. – Душанбе: МТНПЧТ, 2019. – №3 (66). -С. 33-42.</i>)
“Информационные ресурсы - это отдельные документы и массивы, а также в информационной системе (в библиотеках, архивах, фондах, банках данных и т. д.). Другими словами, информационные ресурсы общества - это информация разнообразного характера, воплощенная в виде документов, баз данных и баз знаний.” (Источник: Шамсов И.С., Мирзоев Н.Х., Шерматов Р.Б. <i>Муаммоҳои идоракунии корхонаҳо дар шароити иқтисоди рақамӣ// Вестник ТНУ. Серия социально-экономических и общественных наук. - Душанбе, 2024. - №4. К.1. – С. 14-20.</i>)
“... информационные ресурсы являются одним из обязательных элементов для осуществления любой человеческой деятельности: производства, управления, научных исследований, разработки новой техники и технологий, подготовки и переподготовки кадров.” (Источник:

¹⁴ Румянцев А. Предмет и задачи “информационной экономики” [Текст] / А. Румянцев // Российский экономический журнал. – 1997. – № 3. – С. 89.

¹⁵ Закон Республики Таджикистан от 3 июля 2012 года «Об информации» [Текст] // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. - 2012. - № 848.

<i>Давлатов Р.Дж. О роли информационных технологий в автоматизации управления предприятием / Вестник ТНУ. – Душанбе: СИНО, 2013. -№2/6(111). - С. 265-269.)</i>
<i>“Информационный ресурс как новый экономический ресурс отражается в определенных знаниях. Знание в его новом значении означает полезную силу, средства достижения социальных и экономических результатов.” (Источник: Алиҷонов Ҷ.А., Алиҷонова С.А., Раҳмонов Ш.А. Макроиқтисодиёт: мафҳумҳои асосӣ, тестҳо ва масъалаҳо. – Душанбе: ҶДММ “Сухани Қудрат”, 2011. – 280 с.)</i>
<i>“Информационные ресурсы сообщества - это информация разнообразного характера, воплощенная в виде документов, баз данных и баз знаний.” (Источник: Шамсов И.С., Мирзоев Н.Х., Шерматов Р.Б. /Муаммоҳои идоракунии корхонаҳо дар шароити иқтисоди рақамӣ / Вестник ТНУ. Серия социально-экономических и общественных наук. - Душанбе, 2024. - №4. Қ.1. –2024. – С. 14-20.)</i>
<i>“Информационные ресурсы, включающие в себя операции по сбору, хранению и обработке информации, в настоящее время являются одной из отдельных функций управления, на которую также возложена внутренняя и внешняя информация.” (Источник: Раҳимов Ф.С. Система ва технологияи иттилоотӣ дар иқтисодиёт. – Душанбе, 2018. -280 с.)</i>
<i>“Управление информационными ресурсами, которое включает в себя организацию данных и управление процессами их обработки, все чаще становится отдельной функцией управления.” (Источник: Ҳасанова М.И. Захираи иттилоотӣ - асоси иттилоотони фаъолияти иқтисодӣ. // Маводи конференсияи байналмилалӣ “Таъмини рушди устувор ва рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ”. – Хучанд: “Дабир”, 2020. - 449с.)</i>
<i>“Под информацией понимается вся информация об отдельных лицах, объектах, имуществе, фактах, событиях и процессах независимо от ее проявленной и подразумеваемой формы.” (Источник: Қодиров А.Л. Асосҳои фаъолияти тичоратӣ. – Хучанд: “Хуросон”, 2002. – 220 с.)</i>
<i>Информация, данные, используемые для анализа и прогнозирования состояния рыночной экономики. Каждая компания нуждается в информации о спросе и предложении, источниках дохода и местах, которые можно продать по высокой цене и купить по низкой цене. (Источник: Исломов Т., Исломов С. Назарияи иқтисодӣ. – Душанбе: “Ирфон”, 2013. – 159 с.)</i>
<i>“В настоящее время с созданием национальных и глобальных сетей информации, передачи данных рынок информационных ресурсов расширяется. Скорость этих процессов полностью улучшилась с увеличением информационных ресурсов и информационных услуг.” (Источник: Бобоев З.М. Современное состояние и особенности формирования информационных ресурсов в экономике Республики Таджикистан // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ». -Том 9, №6 (2017) https://naukovedenie.ru)</i>
<i>“Информационные ресурсы - компьютерная сеть, резервные компьютеры, сервер (сервер файлов, приложений, связи, почты, факсов, Интернета), рабочие станции (стационарные и переносные), программное обеспечение, внутренние и внешние подключения компьютеров и коммуникации, к которым имеется прямой и косвенный доступ, а также информацией, зафиксированной или обработанной информационной системой таможенных органов.” (Источник: Джалолов Н.М. Феҳристи мафҳумҳои асосӣ дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ. – Хучанд, 2013.)</i>
<i>“Информационные ресурсы являются одним из основных средств совершенствования знаний. Мобильные технологии позволяют нам получать доступ к энциклопедиям, словарям, справочникам, СМИ и другим источникам информации в любое время и в любом месте.” (Источник: Саидов, И.М. Асосҳои амсиласозии риёзӣ / И.М. Саидов. – Душанбе: Мехроҷ-граф, 2020. –152с.)</i>

Составлено автором

На основе приведенного анализа предложена авторская трактовка понятия «информационный ресурс», согласно которому: “Информационный ресурс – это совокупность собранных и систематизированных научных материалов, сведений, документированных данных, хранящихся в специальных институтах (библиотеке, архиве, информационной базе) в рукописной или электронной форме, являющихся результатом интеллектуальной деятельности человека, имеющих ценность и потребительскую стоимость и направленных на удовлетворение спроса на информацию». Указаны специфические

характеристики информационных ресурсов: информация как объект, собственность; нематериальный актив; капитал; безгранично увеличивается.

В экономической науке существует множество способов оценки состояния использования информационных ресурсов. В одной из них показатели оценки разделены на пять групп, которые связаны: «1) с использованием информационных ресурсов; 2) с улучшением в области управления; 3) с улучшением организации процесса труда; 4) с улучшением производства; 5) с повышением творческой активности работников»¹⁶.

Современные стандарты управления качеством информации ISO 9001 предусматривают соответствие информационных ресурсов определенным условиям и требованиям. Суть этого требования состоит в следующем: доступность; актуальность; адекватность; релевантность; регулярность; полнота; креативность.

Для оценки уровня использования и доступа к информационным ресурсам экономических субъектов региона также широко применяется метод опроса, при котором: контент - анализ информационных ресурсов, их содержания; проводятся оценка собранной информации (с использованием балльной системы) и сравнительный анализ.

В сфере управления информационными ресурсами важное место занимает изучение зарубежного опыта. Хотя по степени социально-экономического развития в мировой экономике все государства имеют разный уровень, сегодня на современном этапе человеческой цивилизации все они обращают особое внимание к вопросам эффективного управления информационными ресурсами. В этом аспекте лидерами являются в основном развитые, а также новые индустриальные страны, которые в разработке собственной экономической политике государства отдают доминирующую позицию новым информационно-коммуникационным технологиям. В дополнение к ним в политике развитых стран особое место занимают такие вопросы, как развитие цифровых технологий, внедрение инновационных процессов, подготовка IT кадров, создание полисов технологического и цифрового развития, расширение университетских научных изысканий. На наш взгляд принятие этих аспектов из зарубежного опыта в отечественную экономику представляет научный интерес и может дать определенной позитивной эффект.

Во второй главе - «Состояние, особенности и использование информационных ресурсов в Согдийской области» - рассмотрено состояние использования информационных ресурсов, дана оценка уровню использования, доступности информационной инфраструктуры в экономике Согдийской области.

В современной экономике информационный ресурс становится основным индикатором развития деятельности хозяйствующих субъектов, поэтому обеспечение экономики региона качественными информационными ресурсами, а также повышение эффективности их использования выходит на первый план. Оценить ценность информационных ресурсов очень сложно, поскольку факторов, влияющих на нее, много и они разные. В этом контексте в работе

¹⁶ Капустенко И.С., Прошкина В.И. Прошкина В.И. Основы оценки качества информационных ресурсов промышленного предприятия [Текст] / И.С. Капустенко, В.И. Прошкина // Международный студенческий научный вестник. – 2015. – №4 – 1. – С. 48–49.

использована методика российского учёного Ю.В. Волковой для оценки информационных ресурсов региона, которая состоит из пяти групп показателей. Это показатели: развития кадровой базы; технический; институциональный; информативный; организационный¹⁷.

В работе, прежде всего, рассмотрены показатели развития кадровой базы (таблица 2).

Таблица 2. – Показатели развития человеческого фактора в системе оценки информационных ресурсов в Согдийской области

Перечень показателей	Един. измер.	Годы				
		2018	2019	2020	2021	2022
Общая численность населения	тыс. чел.	2658,4	2707,3	2783,0	2823,9	2870,0
Студенты высших учебных заведений	тыс. чел.	43,1	47,5	48,4	47,7	46,5
Доля студентов вуза на 1000 человек населения	человек	16,21	17,55	17,39	16,89	16,20
Выпускники аспирантуры, докторантуры PhD	человек	121	97	76	65	61
Доля аспирантов, докторантов на 1000 населения	человек	0,045	0,035	0,027	0,023	0,021
Численность занятых	тыс. чел.	807,7	820,1	845,0	882,8	885,1
Количество безработных	человек	8118	8940	7906	7823	7050
Безработные с высшим образованием	М	1232	1436	831	1178	823
Доля безработных с высшим образованием по отношению к общему числу безработных	%	15,2	16,1	10,5	15,1	11,7
Занятость в сфере образования и науки	тыс. чел.	71,3	73,2	73,6	75,1	73,0
Доля занятости в сфере образования и науки в общей занятости	%	8,83	8,93	8,71	8,51	8,25

Рассчитано автором, источника: Статистический ежегодник Согдийской области. - Худжанд: Главное управление Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан в Согдийской области, 2023 г. - С.75, С.73, С.79 - 100.

Несмотря на то, что общая численность населения неуклонно росла по сравнению с предыдущими годами, количество студентов, аспирантов и докторантов PhD остается крайне низким и имеет тенденцию нестабильности. Их недостаточное количество может быть одной из основных причин нехватки человеческого капитала. Данная ситуация напрямую влияет на процесс формирования информационных ресурсов. В настоящее время доля аспирантов и докторантов PhD на тысячу населения области равна показателю 0,021, что означает, на пять тысяч населения области приходится один аспирант и один докторант.

Что касается показателей технической базы по оценке информационных ресурсов в Согдийской области, то следует отметить, что количество персональных компьютеров имеет тенденцию к росту, что является положительным процессом. Потому что материально-техническая база является основой для хранения и управления информационными ресурсами. Однако, если сравнить данное увеличение с другими показателями, ситуация

¹⁷ Волкова Ю.В. Методические подходы к оценке информационных ресурсов промышленных предприятий [Текст] / Ю.В. Волкова // Вестник СамГУ. 2010. – № 7 (81). – С.26 – 28.

не очень удовлетворительная. Например, если в 2018 году на каждое промышленное предприятие условно приходилось 10,57 единиц персональных компьютеров, в 2019 году – 10,71 единиц персональных компьютеров, то в 2022 году этот показатель составил 9,2 единиц, т. е. снизился по сравнению с предыдущими годами. Еще одним показателем информационной базы является доля подключений к сети интернет, которая не так высока, то есть составляет всего 45-46%. Из этого можно сделать вывод, что технические возможности обработки информации используются не в полной мере.

В области технических показателей информационных ресурсов можно также рассмотреть обеспечение предприятий городов и районов Согдийской области персональными компьютерами.

Таблица 3. - Обеспеченность работников организаций и предприятий городов и районов Согдийской области персональными компьютерами

Список городов и районов	Годы							
	2016		2018		2020		2022	
	ед.	%	ед.	%	ед.	%	ед.	%
Худжанд	1685	26,55	1775	25,22	1839	23,89	1913	23,97
Исфара	66	1,04	73	1,04	89	1,16	92	1,15
Истаравшан	218	3,43	231	3,28	280	3,64	285	3,57
Конибадам	264	4,16	352	5,00	382	4,96	393	4,92
Гулистон	130	2,05	140	1,99	156	2,03	170	2,13
Пенджикент	420	6,62	450	6,39	477	6,20	519	6,50
Истиклол	36	0,57	40	0,57	43	0,56	46	0,58
Бустон	183	2,88	213	3,03	270	3,51	306	3,83
Айни	1157	18,23	1215	17,27	1275	16,56	1339	16,78
Ашт	91	1,43	127	1,80	139	1,81	146	1,83
Деваштич	285	4,49	330	4,69	391	5,08	403	5,05
Бабаджан Гафуров	895	14,10	1035	14,71	1144	14,86	1114	13,96
Зафарабад	13	0,20	18	0,26	32	0,42	33	0,41
Мастча	227	3,58	290	4,12	380	4,94	391	4,90
Спитамен	252	3,97	258	3,67	270	3,51	283	3,55
Джаббор Расулов	25	0,39	26	0,37	27	0,35	28	0,35
Шахристан	393	6,19	456	6,48	494	6,42	509	6,38
Горная Мастча	7	0,11	8	0,11	10	0,13	10	0,13
Всего в области	6347	100	7037	100	7698	100	7981	100

Расчитано автором, источников: отчет отдела транспорта и связи исполнительного органа государственной власти Согдийской области (из первичных материалов); отчет ИКТ, форма №1, 18 городов и районов Согдийской области; Статистический ежегодник Согдийской области. - Худжанд:

Среди городов и районов Согдийской области первое место занимает город Худжанд, второе Айнинский район, третье Б.Гафуровский район по показателям обеспеченности работников организаций и предприятий личными компьютерами. В вопросе обеспечения организаций и предприятий персональными компьютерами отстают следующие города и регионы: Горно-Мастчинский район, Дж.Расуловский район, Зафарабадский район и город Истиклол. В целом все города и районы должны проявлять активность в этом вопросе, поскольку наличие современных информационных технологий занимает первостепенное место в формировании и управлении информационными ресурсами.

Осуществление любой деятельности в современных условиях во многом зависит от наличия нормативно-правовой базы, которую называют индикаторами институциональной базы по управлению информационными ресурсами. К ним можно отнести следующие: Закон Республики Таджикистан “Об информации”, “Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года”, Постановлением Правительства Республики Таджикистан “Единые правила для официальных сайтов министерств и ведомств, местных исполнительных органов государственной власти и органов самоуправления поселков и дехотов в сети Интернет”, “Концепция информационной системы управления сферы образования Республики Таджикистан”, “Национальная целевая научно – исследовательская концепция по вопросам человеческого развития, дальнейшего обеспечения демократических принципов и развития гражданского общества на 2013 – 2028 годы”, “Государственная программа внедрения информационно – коммуникационных технологий в общеобразовательных учреждениях Республики Таджикистан на 2018-2022 годы”, “Концепция формирования электронного правительства в Республике Таджикистан”, “Концепция цифровой экономики в Республике Таджикистан”. На практике реализация указанных нормативно- правовых актов играет решающую роль в эффективном управлении информационными ресурсами.

Наличие информационных баз данных в регионах отражаются в основном в деятельности библиотек, издании книг, научных работ, входе на Интернет-сайты и т. д. В связи с этим рассмотрен один из основных элементов информационной базы – деятельность библиотек. С 2019 года количество библиотек насчитывает 362 единицы, которые не изменились по сей день. Качественные показатели также почти не изменились. Количество книг и журналов в среднем в 2018-2020 годах на одного читателя в общей сложности десять экземпляров, а в 2021-2022 годах эта цифра составила 9,7 и снизилась по сравнению с прошлым периодом. Рост численности читателей в среднем крайне незначителен и неудовлетворителен. Другими словами, численность читателей в среднем на одну библиотеку в 2022 году по сравнению с 2021 годом увеличилась всего на три человека, по сравнению с 2018 годом - на шесть, можно сказать, что рост численности читателей в среднем очень незначителен и неудовлетворителен.

Показатели организационной базы играют важную роль в управлении информационными ресурсами. Так как с его помощью становится возможным оценить деятельность экономических субъектов в сфере информационного управления, о чём речь идет в таблице 4.

Таблица 4. – Показатели организационной базы

Наименование показателей	Норма измерения	Годы				
		2018	2019	2020	2021	2022
Предприятия, оказывающие информационные услуги	Норма	11	12	12	14	17
Компании, разрабатывающие компьютерные программы	Норма	2	5	5	7	7
Расходы из бюджета Согдийской области - все	млн. сомони	1678,9	1889,2	1875,9	2379,9	2565,1

Продолжение таблицы 4.

Бюджетные расходы в сфере связи и транспорта	млн. сомони	51,99	65,88	46,7	73,5	83,2
Доля расходов на связь и транспорт в общих расходах	%	3,10	3,49	2,49	3,09	3,24
Инвестиции в основной фонд информации и связи	млн. доллар	–	–	0,008	0,008	–

Рассчитано автором, источников: Статистический ежегодник Согдийской области. - Худжанд: Главное управление Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан в Согдийской области, 2023 г. - С.376-380, С.388-402; Отчет Отдела транспорта и коммуникаций исполнительной власти Согдийской области (из первых материалов); Отчет ИКТ, форма №1 18 городов и районов Согдийской области.

В масштабах региона количество предприятий, оказывающих информационные услуги, имеет тенденцию постоянного роста. Следует подчеркнуть, что абсолютные показатели по-прежнему очень низкие. Например, в области 17 предприятий, оказывающих информационные услуги, и всего 7 предприятий по программированию, и такое количество является недостаточным. Кроме того, финансирование отрасли очень незначительное, что не может способствовать развитию отрасли.

Однако, несмотря на это, основными причинами неразвитости рынка информационных ресурсов в регионах Республики Таджикистан, а также в Согдийской области являются: недостаточный уровень обеспеченности техникой и технологией управления информационными ресурсами; неразвитость компаний, предоставляющих информационные услуги; высокая стоимость подключения и использование интернет - сетей; недостаточное оснащение современной информационной технологией значительной части субъектов информационных технологий хозяйствования; нехватка в кадровом обеспечении.

В настоящее время в информационном пространстве региона и Республики Таджикистан в целом функционирует большое количество сайтов, предоставляющих информацию по различным направлениям. Однако, до сих пор не существуют государственный список и региональная система регистрации информационных ресурсов. На этом этапе рассмотрены результаты опроса, в котором приняли участие более 170 респондентов, представителей предпринимательского сообщества различных сфер деятельности.

Современное предприятие сложно представить без внедрение и использованием информационно-коммуникационные технологий. В этом ракурсе нами произведено опрос респондентов, где результаты подтверждает отмеченное утверждение, то есть 92% респонденты считают, что без использования компьютерных технологий предприятия в современном мире существовать не может. (см. рисунок 1).

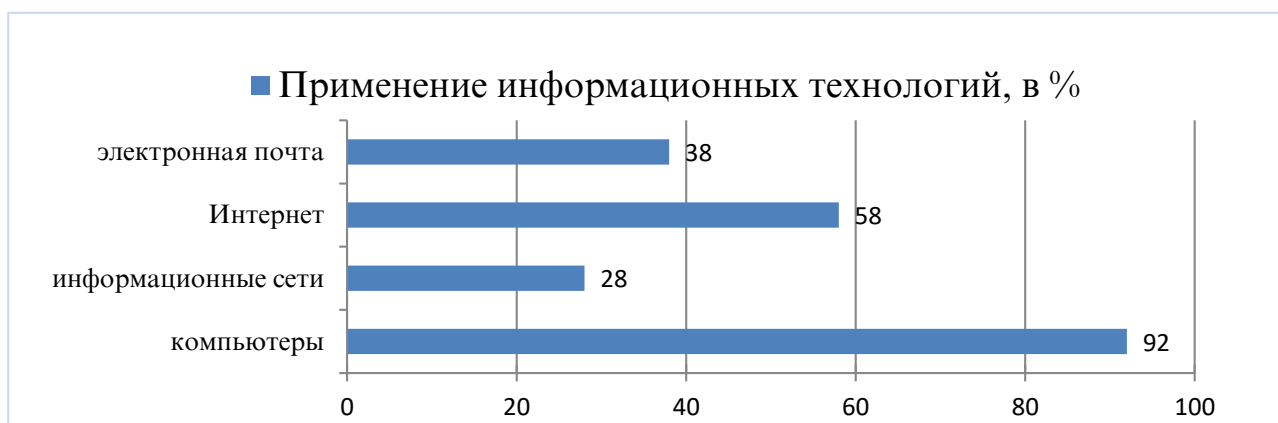

Рисунок 1. - Использование элементов информационных технологий на предприятиях и организациях Согдийской области в 2022 году (по результатам опроса)

Представители крупных предприятий и организаций отметили (помимо использования компьютеров) применение информационных сетей (28%), Интернета (51%) и наличие электронной почты предприятия отметили 38% респондентов. Это значит, что на более крупных предприятиях компьютеры объединены в локальную сеть с выходом в корпоративную сеть (второй уровень). В ходе опроса респонденты выделили проблемы, сдерживающие использование информационных ресурсов. Наиболее значимые проблемы показаны на рисунке 2.

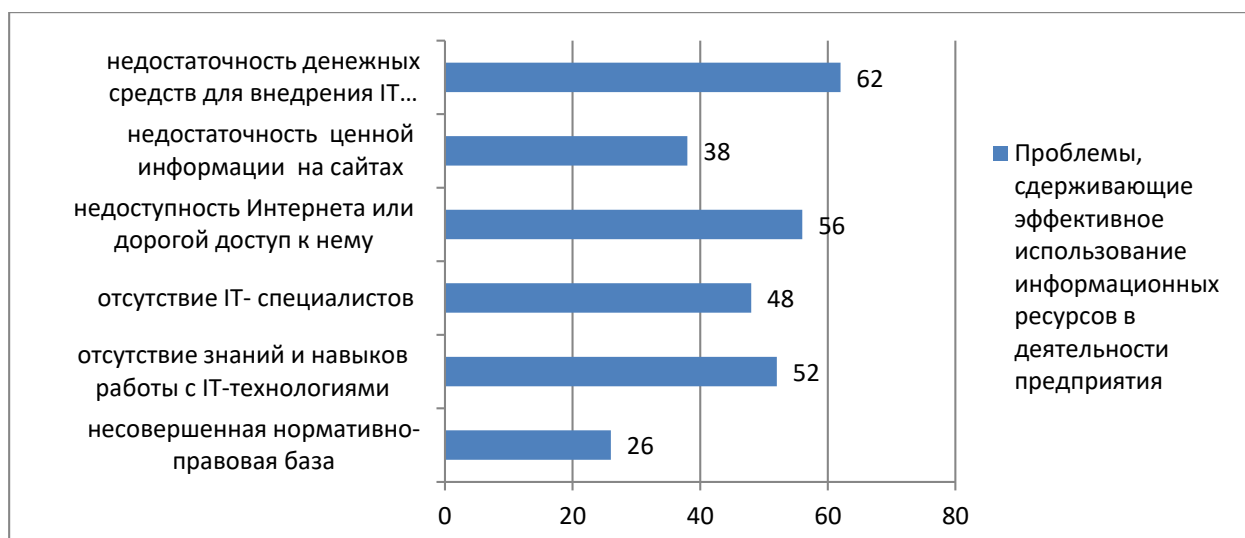

Рисунок 2. - Проблемы, сдерживающие эффективное использование информационных ресурсов (по результатам опроса)

На проблему недостаточности денежных средств для внедрения информационных технологий более высокого уровня указали 62% респондентов. В основном эта проблема присутствует на предприятиях малого предпринимательства. На малых предприятиях нет возможности иметь в штате ИТ-специалистов (42%) и сами предприниматели не имеют знаний и навыков работы с ИТ-технологиями (52%).

Благодаря принятым мерам в Согдийской области были сформированы основные элементы информационной инфраструктуры. Однако

начинающийся процесс формирования требует расширения и активизации деятельности не только государственных структур, но и сообщества предпринимателей.

Проблемы, сдерживающие создание необходимых инфраструктур, расширение использование информационных технологии, следующие: 1. Проблема институционального характера (высокое налоговое бремя в сфере ИКТ, а также несовершенство нормативно-правовых актов по управлению информационным ресурсами, отсутствие программ информационных инфраструктур); 2. Социально-экономические (низкий уровень доходов населения; недостаточная плотность населения; недостаток имеющихся ресурсов); 3. Природно-географические (отсутствие выхода к морю, что ограничивает прямое использование магистральных подводных трубопроводов, горные массивы). 4. Кадры (нехватка кадров в информационно-коммуникационной сфере, специалистов по программированию). 5. Финансовые (недостаток средств на доступ к широкополосному Интернету, особенно в сельской местности).

Проблемы информационной инфраструктуры невозможно решить только лишь государственными усилиями. Для это необходимо привлечение и объединение усилий государственных структур и частного сектора.

В третьей главе рассмотрены инновационные направления использования информационных ресурсов региона и совершенствование механизма обеспечения развития региона информацией.

Как и то, что уровень развития товаропотока зависит от развития дорожной инфраструктуры, уровня производства, транспортной инфраструктуры, формирование информационных ресурсов, эффективное их использование зависит от уровня использования инфраструктуры связи, телекоммуникационных технологий, телефонной связи, высококвалифицированных специалистов.

В экономике вопрос использования информационных ресурсов в рамках теории экономического развития Р. Солоу является предметом исследования, где он основан на технологической предпосылке, то есть зависит от уровня развития «технологии». Теория экономического развития Солоу, основанная на использовании производственной функции Кобба-Дугласа, предлагается по следующей формуле:

$$Y = AK^{\alpha}L^{1-\alpha}$$

где A — постоянный технологический показатель, показывающий влияние информации на уровень экономического развития; K – капитал; L – трудовые ресурсы; α – доля капитала в функции. Здесь основное внимание уделяется не только изменению двух входных факторов, но и их качеству, то есть структуре капитала и человеческого потенциала.

Кроме того, можно отметить, что улучшение качества как капитала, так и человеческого фактора, происходит за счет обогащения и эффективного использования информационных ресурсов.

В качестве факторных показателей приняты следующие: инвестиции в основные средства в экономике региона (K); численность занятого населения в экономике Согдийской области (L).

Содержание этих показателей обобщено в таблице 5.

Таблица 5. - Ожидаемые и факторные показатели в экономике Согдийской области по модели Р. Солоу

Годы	Объём ВРП Согдийской обл. (млн. сомони)	Уровень развития ВРП, % (Y)	Инвестиции в основной фонд, млн. сомони (K)	Число занятых тыс. человек (L)	LnY	LnK	LNL
2015	12037	1,071	1658,9	798,7	0,069	7,414	6,683
2016	14654,8	1,217	1925	802	0,196	7,563	6,687
2017	17510,7	1,195	2008,4	797,5	0,178	7,605	6,681
2018	18343,8	1,048	1514,8	807,7	0,047	7,323	6,694
2019	20537,1	1,12	1736	820,1	0,113	7,459	6,709
2020	21621,9	1,053	1321,5	845	0,052	7,187	6,739
2021	27465,4	1,27	1793,6	882,8	0,239	7,492	6,783
2022	31939,2	1,163	2594,1	885,1	0,151	7,861	6,786

Рассчитано автором, источника: Статистический ежегодник Согдийской области. - Худжанд: Главное управление Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан в Согдийской области, 2023 г. -- С.10.; -С. 79.; -С.261..

Для расчета показателей приведенная формула преобразована в логарифмическую функцию:

$$LnY = LnA + \alpha LnK + (1 - \alpha)LnL$$

где: LnA равно A ; LnK – равно K ; LnL – равно L . На основе этого расчета тип функции можно записать следующим образом:

$$Y = 3,0993 + 0,748818LnK + 0,239094LnL$$

Отсюда следует, что:

$$LnA = 3,0993$$

$$A = 22,183$$

На основе этих расчетов виды и содержание модели Р. Солоу, отражающих влияние информационных ресурсов на экономическое развитие региона, можно отразить в экономике Согдийской области следующим образом:

$$Y = 22,183 K^{0,748818} L^{0,239094}$$

Исследования показывают, что в экономике Согдийской области вклад фактора капитала в развитие региональной экономики выше, чем фактора труда. Потому что α - доля капитала в развитии экономики региона, который в нашем случае равен на 0,748818. Отсюда можно сказать что оно существенно превышает показатель труда. Значение постоянного технологического показателя «А» — показывающего влияние информации на уровень экономического развития, — не столь велико. Потому что общий объём ВРП в последнем году рассматриваемого периода насчитывается в 22 183 млн.сомони и составляет 0,069%, что является меньше, чем 1%. В современных условиях, как показывает модель, основанная на модели Р. Солоу, уровень экономического развития региона в большей степени зависит увеличения основных фондов. Это тоже логично, ведь рост основных фондов представляет собой создание рабочих мест, что напрямую влияет на развитие экономики. Анализ зарубежного опыта показывает, что создание информационно-консультационного центра при исполнительном органе государственной власти Согдийской области является наиболее подходящей

консультационная система. Информационно-консультационная система представляет собой единую многоуровневую государственную систему, активно взаимодействующую с наукой, образованием и отраслями экономики с целью предоставления информации субъектам хозяйствования и органам управления для ее практического использования. В ситуациях, когда экономические субъекты региона не могут достичь своих целей из-за недостаточного знания или понимания сути проблемы, оно может стать эффективным инструментом государственной политики в направлении стимулирования развития экономической деятельности.

Кроме того, информационная составляющая информационно-консультационной системы Согдийской области может быть использована для создания современного информационного обеспечения для принятия решений органами исполнительной власти государства.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Основные научные результаты диссертации

Результаты исследования позволили выдвинуть следующие выводы:

1. Современное развитие теории производственных факторов требует пересмотра роли информации во взаимодействии субъектов хозяйственной деятельности и деятельности организаций. Информация, ранее рассматривавшаяся как обеспечивающий элемент процессов управления, в настоящее время понимается как стратегический ресурс, имеющий существенное влияние как на процесс организация производства, так и на процесс распределения, обмена и потребления, одновременно степень использования информационных ресурсов наряду с природными, трудовыми, материальными ресурсами производства становится ключевом фактором экономического развития региона. [1-А], [11-А].

2. Размещение информации среди средств производства выводит ее в разряд экономических ресурсов и образует ее особый вид — «информационные ресурсы», обладающие экономическими характеристиками, такими как наличие собственности, стоимости и т. д. Кроме того, информация имеет следующие отличительные особенности: неограниченное количество пользователей, непрерывное производство, агрегирование и т. д. [5-А].

3. Эффективными средствами использования информации являются современные информационные технологии и развитые информационные инфраструктуры, которые удовлетворяют социальные и индивидуальные потребности и интересы путем выявления, изменения и обеспечения доступа к информационным ресурсам общества. Информационные ресурсы являются важнейшей составляющей информационных технологий [1-А].

4. Управление региональными информационными ресурсами, в том числе и их использование, невозможно без специальных институтов и технологической среды, то есть информационных инфраструктур, обеспечивающих возможность информационного взаимодействия социальных сообществ, доступа пользователей к информационным ресурсам, цифровым платформам, иными словами, доступа пользователей к информационным ресурсам [1-А], [6-А].

5. Анализ зарубежного опыта управления информационными ресурсами и развития информационных инфраструктур показал, что в каждой стране развитие информационных инфраструктур осуществляется по инициативе

государства на основе использования различных механизмов и инструментов, выбор которых зависит от уровня развития страны, природных условий и других факторов развития. Развитие информационной инфраструктуры и управление информационными ресурсами в Согдийской области должно носить централизованный характер[2-А].

6. В развитии человеческого капитала субъекты и органы государственного управления Согдийской области реализуют приоритетное направление государственной политики на основе государственных информационных и нормативных ресурсов. Значительные результаты достигнуты по многим направлениям: количество студентов в высших учебных заведениях увеличилось на 17%, студентов по всем видам профессионального образования увеличилось на 12%, обеспеченность жильем увеличилась на 3%. Однако есть и проблемы, одна из которых – развитие безработицы среди населения с высшим образованием. Доля безработных с высшим образованием увеличилась на 90%, при этом на местах ощущается нехватка профессиональных кадров, определяющих научно-технический прогресс.

7. Оценка информационных ресурсов по направлениям их использования и доступа к экономическим субъектам региона показала, что в современных условиях информационные технологии практически постепенно проникают во все сферы социально-экономической деятельности региона. В Согдийской области информационные технологии внедрены в деятельность органов государственной власти, высших учебных заведений, налоговых предприятий и крупных промышленных предприятий. На этих предприятиях и организациях сформированы корпоративные или локальные сети, созданы веб-сайты, которые расширяют возможности не только создания внутренних информационных ресурсов, но и обеспечивают использование информационных ресурсов сети Интернет[3-А].

8. Информационные ресурсы хранятся в базах данных различных типов и форматов и взаимодействуют в пределах норм передачи информации. Для конечных пользователей возникают проблемы доступа к этой информации, что усложняет работу с другими информационными ресурсами. Организация ресурсов зачастую осуществляется без учета стандартов, что делает установление взаимосвязи невозможным [9-А], [10-А].

9. Решение существенно расширить спектр информационных ресурсов, доступных предпринимателям, будет возможным только в случае существования комплексной системы воздействия и публикации трудовой и общеэкономической информации путем создания информационного ресурса «Деловая информация».

10. Недостаток информации, отсутствие смыслового содержания (например, изменения в законодательной базе в сфере налогообложения, земельных прав и т.п.) требуют от пользователей дополнительного обращения за уточнением информации, а в некоторых случаях и очной консультации. Решение этих задач возможно только при создании новых механизмов информационного обеспечения – создании сети информационно – консультационных услуг на уровне центров районов, областей, в частности в городе Худжанд. Информационно-консультационная система может стать эффективным инструментом государственной политики стимулирования развития экономической деятельности в тех случаях, когда экономические субъекты

региона не могут достичь своих целей из-за недостатка знаний или понимания сути проблемы [3-А].

11. Одним из ключевых подходов повышения эффективности управления социально-экономическим развитием региона является создание и внедрение инновационных геоинформационных систем, обеспечивающих актуальность и эффективность управления экономическими, социальными, экологическими и другими аспектами деятельности субъекта. В них статистические данные о населении, объектах деятельности человека, последствиях этой деятельности и другие данные связаны с географическим описанием территорий. Кроме того, будет повышена эффективность принимаемых мер по защите населения и объектов инфраструктуры от негативного воздействия техногенных, природных и террористических факторов [1-А], [3-А].

Рекомендации по практическому использованию результатов работы:

- создание информационно-консультационного центра при исполнительном органе государственной власти Согдийской области;
- создание фонда информационных ресурсов «Деловая среда» для всех экономических субъектов Согдийской области;
- создание региональной геоинформационной системы Согдийской области как важного института управления информационными ресурсами региона, для реализации государственных стратегических целей;
- совершенствование принципов деятельности информационно-консультационного центра Согдийской области;
- возобновление источников финансирования деятельности информационно-консультационных служб Согдийской области;
- совершенствование организационно-экономического механизма информационного обеспечения экономических агентов и населения Согдийской области для реализации стратегических целей;
- внесение изменения в Закон Республики Таджикистан «О государственно-частном партнерстве» в сфере предоставления возможности заключения соглашения о партнерстве государства с частными компаниями в области развития информационно-коммуникационных систем.

ПЕРЕЧЕНЬ НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ УЧЁНОЙ СТЕПЕНИ

I. Статьи, опубликованные в рецензируемых и рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Правительстве Республики Таджикистан журналах:

[1-А]. Раҳматуллоев А.У. Методические подходы к оценке эффективности использования информационных ресурсов в региональной экономике [Текст] / Т.Р. Ризокулов, А.У. Раҳматуллоев // Экономика Таджикистана. - Душанбе, 2023. - № 4. – С.221 – 229.

[2-А]. Раҳматуллоев А.У. Зарубежный опыт в управлении информационными ресурсами и развитием информационной инфраструктуры [Текст] / А.У. Раҳматуллоев // Вестник Бохтарского государственного университета. - Бохтар, 2023. - №4.2.

[3-А]. Раҳматуллоев А.У. Техноложяҳои иттилоотии ҷуғрофӣ ҳамчун рушди инноватсионии захираҳои иттилоотӣ дар идоракунии минтақавӣ [Матн] /А.У.

Раҳматуллоев// Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе, 2024. - №1 (40). – С. 135 – 140.

II. Научные статьи, опубликованные в сборниках других научно-практических изданиях:

[4–А]. Раҳматуллоев А.У. Технологияи иттилоотии гумруки оянда [Матн] / Раҳматуллоев А.У., Ҷумаев А. // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ – амалӣ бахшида ба эълон шудани солҳои 2020 – 2040 ҳамчун “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф”, ДИС ДДТТ. – Хучанд, 2021. – С. 205 – 210.

[5–А]. Раҳматуллоев А.У. Захираи иттилоотӣ ҳамчун омил [Матн] / Раҳматуллоев А.У. // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ – амалӣ бахшида ба эълон шудани солҳои 2020 – 2040 ҳамчун “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф”, ДИС ДДТТ. – Хучанд, 2021. – С. 210 – 213.

[6–А]. Раҳматуллоев А.У. Назария ва амалияи идоракунии захираҳои иттилоотӣ [Матн] / Раҳматуллоев А.У. // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ – амалӣ таҳти унвони “Эмомалӣ Раҳмон: эҳёи худшиносӣ ва эъмори давлатдорӣ”, бахшида ба Рӯзи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 30–солагии Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ДИС ДДТТ. – Хучанд, 2022. – С. 232 – 236.

[7–А]. Раҳматуллоев А.У. Нақши маркетинги инноватсионӣ дар таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ [Матн] / Ниёзов Ҷ.Л., Раҳматуллоев А.У. // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ – амалӣ “Рушди устувори иқтисодӣ рақамӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ: муаммоҳо, тамоюл ва таҷрибаи ҷаҳонӣ”, ДИС ДДТТ. – Хучанд, 2022. – С. 110 – 117.

[8–А]. Раҳматуллоев А.У. Ҷанбаҳои алоҳидаи татбиқи декларатсияи электронии гумрукӣ [Матн] / Раҳматуллоев А.У. // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ – амалӣ “Рушди устувори иқтисодӣ рақамӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ: муаммоҳо, тамоюл ва таҷрибаи ҷаҳонӣ”, ДИС ДДТТ. – Хучанд, 2022. – С. 301 – 306.

[9–А]. Раҳматуллоев А.У. Иттилоот ва амнияти иттилоотӣ ҳамчун объекти танзими ҳуқуқӣ [Матн] / Раҳматуллоев А.У. // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ – амалӣ “Татбиқи сиёсати мусоидат ба содирот ва воридотивазкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ”, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. – С. 242 – 245.

[10–А]. Раҳматуллоев А.У. Нақши захираҳои иттилоотӣ дар марҳилаи муосири рушди иқтисодӣ [Матн] / Раҳматуллоев А.У. // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ – амалӣ таҳти унвони “Афзалиятҳои стратегияи рушди иқтисоди миллӣ дар шароити гузариш ба иқтисоди индустриалӣ – инноватсионӣ”, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – С. 285 – 288.

[11–А]. Нақши захираҳои иттилоотӣ ҳамчун нишондиҳандаи рушди иқтисодӣ минтақа [Матн] / Раҳматуллоев А.У. // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ – амалӣ таҳти унвони “Сарватҳои табиӣ Тоҷикистон: таҳқиқотҳои геологӣ, вазъи кунунӣ ва дурнамои истифодабарии он”, Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров. – Хучанд, 2024. – С. 193 – 197.

АНОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Раҳматуллоев Ашрафҷон Умедҷонович дар мавзӯи “Захираҳои иттилоотӣ дар низоми омилҳои рушди минтақа (дар мисоли вилояти Суғд)”, барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси: 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ

Калидвожаҳо: захираҳои иттилоотӣ, иттилоот, технологияи иттилоотӣ, ҷомеаи иттилоотӣ, рушди инфрасохтори иттилоотӣ, идоракунии захираҳои иттилоотӣ, самаранокии идоракунии захираҳои иттилоотӣ.

Мубрамияти таҳқиқот истифодаи нокифояи технологияҳои иттилоотӣ – коммуникатсионӣ, ба таври бояду шояд мавриди баррасӣ қарор нагирифтани ва амалан мавҷуд набудани усулҳои арзёбии самаранокии истифодаи захираҳои иттилоотӣ, мавҷудияти талаботи рӯзафзун ба чунин захираҳои иттилоотӣ, ифода меёбад.

Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ аз инкишоф додани муқаррароти назариявӣ ва коркарди тавсияҳои методӣ амалӣ доир ба ташаккул ва истифодаи самараноки захираҳои иттилоотӣ ҳамчун омили муайянкунандаи рушди иқтисодии минтақа иборат мебошад.

Дар диссертатсия масъалаҳои нақши захираҳои иттилоотӣ дар концепсияҳои рушди иқтисодиёти муосир ва таҳаввули муносибатҳои мухталиф доир ба рушди онҳо, инчунин таҷрибаи хоричӣ оид ба идораи захираҳои иттилоотӣ ва муайян намудани самтҳои татбиқи он дар иқтисодиёти минтақа мавриди омӯзиш қарор дода шудаанд ва ҷанбаҳои қобили қабул барои иқтисодиёти ватанӣ муайян карда шудаанд. Арзёбии вазъи ташаккул ва истифодаи захираҳои иттилоотӣ дар вилояти Суғд аз рӯи нишондиҳандаҳои самтҳои мушаххас ва муайян намудани мавқеи шахру ноҳияҳои вилояти Суғд таҳқиқ карда шудааст. Муайян намудани нақшу аҳаммияти инфрасохтори иттилоотӣ дар рушди иқтисодиёт ва омилҳои таъсиррасон ба он дар вилояти Суғд ва пешниҳод намудани самтҳои такмили механизмҳои таъминоти иттилоотии рушди иқтисодиёти вилояти Суғд баррасӣ гардидаанд.

Дар ҳулоса натиҷаҳои таҳқиқоти анҷомдода ҷамъбаст гардида оид ба таъсиси маркази иттилоотӣ – машваратӣ дар назди Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Суғд тавсияҳо пешниҳод шудаанд.

АННОТАЦИЯ

**на диссертацию Рахматуллоева Ашрафджона Умеджоновича тему
“Информационные ресурсы в системе факторов развития региона (на
примере Согдийской области)” на соискание ученой степени кандидата
экономических наук по специальности 08.00.03 – Региональная и
территориальная экономика**

Ключевые слова: информационные ресурсы, информация, информационные технологии, информационное общество, развитие информационной инфраструктуры, управление информационными ресурсами, эффективность управления информационными ресурсами.

Актуальность исследования заключается в том, что недостаточное использование информационно-коммуникационных технологий, отсутствие должного исследования и практическое отсутствие методов оценки эффективности использования информационных ресурсов, существование растущего спроса на такого рода информационные ресурсы.

Цель диссертации заключается в исследовании концептуальных положений теории региональной экономики и факторов производства, а также разработка научно-практических рекомендаций по эффективному управлению информационным ресурсами в экономике региона.

В диссертации рассматриваются вопросы роли информационных ресурсов в концепциях современного экономического развития и эволюции различных отношений по поводу их развития, а также зарубежный опыт управления информационными ресурсами и определения направлений его применения в регионе. экономики, изучены и определены приемлемые аспекты для отечественной экономики. Оценка состояния формирования и использования информационных ресурсов в Согдийской области исследована по показателям конкретных направлений и определению положения городов и районов Согдийской области. Обсуждаются вопросы определения роли и значения информационной инфраструктуры в экономическом развитии и факторов, влияющих на нее в Согдийской области, а также предложения направлений совершенствования механизмов информационного обеспечения экономического развития Согдийской области.

В заключении были подведены итоги проведенных исследований и даны рекомендации по созданию информационно-консультационного центра при исполнительном органе государственной власти Согдийской области.

ANNOTATION
for the dissertation of Rakhmatulloev Ashrafjon Umedzhonovich on
“Information resources in the system of regional development factors (on the
example of the Sughd region)” presented for the degree of Candidate of Economic
Sciences in specialty 08.00.03 – Regional and territorial economics

Keywords: information resources, information, information technologies, information society, development of information infrastructure, information resource management, efficiency of information resource management.

The relevance of the study lies in the fact that the insufficient use of information and communication technologies, the lack of proper research and the practical absence of methods for assessing the effectiveness of the use of information resources, the existence of a growing demand for such information resources.

The aim of the dissertation is to study the conceptual provisions of the theory of regional economics and production factors, as well as to develop scientific and practical recommendations for the effective management of information resources in the regional economy.

The dissertation examines the issues of the role of information resources in the concepts of modern economic development and the evolution of various relations regarding their development, as well as foreign experience in managing information resources and determining the directions of its application in the region. economy, acceptable aspects for the domestic economy are studied and determined. The assessment of the state of formation and use of information resources in the Sughd region was studied based on indicators of specific areas and determination of the position of cities and districts of the Sughd region. The issues of determining the role and importance of information infrastructure in economic development and factors influencing it in the Sughd region are discussed, as well as proposals for improving the mechanisms of information support for economic development of the Sughd region.

In conclusion, the results of the conducted research were summarized and recommendations were given for the creation of an information and consulting center under the executive body of state power of the Sughd region.

Ба матбаа 12.08.2024 с супорида шуд.
Ба чопаш 10.09.2024 с имзо шуд. Қоғази офсет
Андозаи 60x84 1/16. Ҷузъи ч.ш. 3,5
Супориши №63. Адади нашр 100 нусха

*Матбааи Парки технологи ДДҲБСТ
ш.Хучанд, маҳаллаи 17, хонаи 1.*